

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO KATEDRA

RASA KRALIKAUSKAITĖ
VERSLO TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA

XII LENTELIŲ ĮSTATYMAI: GENEZĖ IR REIKŠMĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr.
Stasys Vėlyvis

Recenzentas –

Vilnius, 2009

Turinys

Ivadas	3
1. XII LENTELIŲ ĮSTATYMŲ GENEZĖ	
1. 1. Patricijų ir plebėjų konflikto užuomazgos - XII lentelių įstatymų genezės pradžia.....	6
1. 1. 1. Patricijų ir plebėjų konfliktas Romoje iki karaliaus Servijaus Tulijaus reformų.....	6
1. 1. 2. Patricijų ir plebėjų konfliktas Romoje po karaliaus Servijaus Tulijaus reformų.....	9
1. 2. Patricijų ir plebėjų konfliktas – XII lentelių įstatymų atsiradimo priežastis.....	11
1. 3. Patricijų ir plebėjų konflikto atomazga - XII lentelių įstatymų leidybos procesas....	13
1. 4. Graikų teisėkūros įtaka XII lentelių įstatymų atsiradimui.....	15
2. XII LENTELIŲ ĮSTATYMŲ REIKŠMĖ	
2. 1. Trumpa XII lentelių įstatymų raidos ir recepcijos apžvalga.....	18
2. 2. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kuriems šiuolaikinės teisės principams.....	20
2. 3. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės civilinės materialinės teisės nuostatoms.....	28
2. 4. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės civilinės teisinės atsakomybės nuostatoms.....	35
2. 5. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinio civilinio proceso teisės nuostatoms.....	36
2. 6. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės baudžiamosios teisės nuostatoms.....	39
Išvados	43
Naudotos literatūros sąrašas	45
Santrauka (lietuvių kalba)	49
Santrauka (anglų kalba)	50

Ivadas

XII lentelių įstatymai (*Leges duodecim tabularum*) – pirmasis rašytinis romėnų teisės šaltinis, pasirodęs V a. pr. Kr. viduryje. Iki tol Romoje, kaip ir kitose senovės valstybėse, vyravo papročių teisė, kuri buvo laikoma tylia tautos valios išraiška, ir, skirtingai nuo įstatymų, nebuvo užrašoma ar kitaip sisteminama.

Kol visuomeniniai santykiai buvo nesudėtingi, papročių teisė puikiai tenkino ir atitiko visuomenės poreikius, bet, kintant visuomenės gyvenimo sąlygoms, niekur neužrašytos papročių teisės reikšmė ėmė mažėti. Svarbiausia, jog ji sudarė sąlygas valstybės pareigūnų, kuriais tuo metu galėjo būti tik patricijai (senovės Romos turtingųjų, kilmingųjų, žemę ir valstybę valdančiųjų giminių nariai), piktnaudžiavimui. Kilus teisiniais ginčams, jie galėjo savaip interpretuoti paprotinę teisę ir tokiu būdu priimti sau palankius sprendimus, kadangi niekur neužrašyta paprotinė teisė buvo prieinama ir žinoma tik jų sluoksnio atstovams. Dažniausiai nuo tokios savivalės nukentėdavo plebėjai – Romos nekilmingieji laisvieji žmonės, todėl jie pirmieji pamažu ėmė kelti idėją, jog papročių teisė turi būti kodifikuota ir užrašyta, kad visi aiškiai žinotų savo teises ir pareigas. Šios iniciatyvos rezultatas ir buvo garsieji Romos XII lentelių įstatymai. Didžiausias šių įstatymų nuopelnas tuo metu buvo tai, jog jie susistemino ir apjungė gausybę iki tol gyvavusių papročių ir užkirto kelią patricijų savivalei plebėjų sluoksnio atstovų atžvilgiu, interpretuojant ir taikant teisės normas.

Nemažai diskusijų šiandien kelia klausimas, kas turėjo daugiausiai įtakos XII lentelių įstatymų turiniui. Tai buvo Romos paprotinės teisės ir besikeičiančių visuomeninių santykių padiktuotas rezultatas ar tam tikra Solono įstatymų senovės Graikijoje kopija? O gal tai buvo abiejų paminėtų veiksnių sąveika? Šį klausimą taip pat trumpai apžvelgsime šiame darbe.

XII lentelių įstatymai – neįkainojamas romėnų teisės paminklas. Nors šie įstatymai, šiandieninės teisės akimis, buvo gana primityvus pobūdžio, tačiau, nepaisant to, jie suvaidino lemiamą vaidmenį ne tik tolimesniam romėnų teisės vystymuisi, bet ir visos Europos teisės raidai. Tais laikais romėnų teisė ne veltui buvo vadinama „surašyta išmintimi“ (*ratio scripta*) – net ir praėjus šimtmečiams po jos gimimo, ji yra šiuolaikinės teisės pamatas. Be daugelio iš romėnų teisės perimtų institutų, nuostatų ir principų, neįsivaizduojama šiuolaikinės teisės sistema.

XII lentelių įstatymų genezė (**genezė** sf. (1) *DŽ kilmė, atsiradimo istorija*)¹ bei reikšmė (**reikšmė** DŽ FT *svarba*)² – mažai nagrinėtos ir ištirtos temos ne tik Lietuvos, bet ir užsienio

¹Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas// <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>; prisijungimo laikas: 2009 05 13.

²Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas// <http://www.lkz.lt/startas.htm>; prisijungimo laikas: 2009 05 13.

autorių darbuose. Teisinėje literatūroje nėra skiriama pakankamai dėmesio šiai temai, negausu mokslinės literatūros, ypač lietuvių kalba. Vis dėlto labai didelį indėlį į XII lentelių įstatymų genezės, reikšmės ir turinio tyrinėjimus įnešė prof. dr. S. Vėlyvis, doc. dr. M. Jonaitis, prof. I. Nekrošius, prof. V. Nekrošius, išleidę ne vieną leidinį ir publikaciją romėnų teisės tema, kuriais nemaža dalimi buvo remiamasi ir šiame darbe. Negalime nepaminėti ir to, jog pagrindinis šaltinis šiame darbe, nagrinėjant XII lentelių įstatymų reikšmę, buvo pirmasis prof. dr. S. Vėlyvio ir doc. dr. M. Jonaičio atliktas XII lentelių įstatymų teksto vertimas į lietuvių kalbą, kartu pateikiant ir išsamius komentarus.

Temos aktualumą lemia Romos XII lentelių įstatymų reikšmė visos kontinentinės Europos teisės raidai, šiuolaikinei kontinentinės Europos teisei bei Lietuvai kaip vienai iš kontinentinės teisės tradicijos šalių. Dauguma pamatinių teisės principų, sąvokų, nuostatų ir institutų, kuriais pagrįsta šiuolaikinės teisės sistema, perimta iš romėnų teisės, kurios ištakas randame V a. pr. Kr. užrašytuose XII lentelių įstatymuose.

Svarbu išsiaiškinti, kokiomis istorinėmis bei socialinėmis aplinkybėmis ir dėl kokių priežasčių šie įstatymai buvo suformuluoti, kodėl jie buvo aktualūs tuo metu, dėl ko jie neprarado savo aktualumo iki šių dienų bei kokią reikšmę ir įtaką jie turi dabartinei kontinentinės teisės sistemai, nagrinėjant Lietuvos, kaip vienos iš minėtos sistemos šalių, teisę bei pateikiant pavyzdžių iš užsienio šalių, kurių teisinės sistemos taip pat vystėsi romėnų teisėkūros pagrindu.

Tyrimo objektą sudaro XII lentelių įstatymų atsiradimo aplinkybių tyrimas, remiantis įvairių Lietuvos ir užsienio autorių darbais, ir reikšmė vienos iš daugelio šiuolaikinių kontinentinės teisės sistemos šalių – Lietuvos – teisei.

Darbo tikslas – ištirti svarbiausius Romos XII lentelių įstatymų genezės ypatumus bei bendrais bruožais aptarti šių įstatymų įtaką ir reikšmę šiuolaikinei Lietuvos, kaip vienos iš kontinentinės teisės sistemos šalių, konstitucinei (kiek tai susiję su principais), civilinei ir baudžiamajai teisei.

Siekiant nurodyto magistrinio darbo tikslo, buvo iškelti šie uždaviniai:

1. Susipažindinti su Lietuvos ir užsienio autorių darbais ir juos apibendrinus atskleisti XII lentelių įstatymų kilmės istoriją, svarbiausias jų atsiradimo priežastis.
2. Ištirti svarbiausius XII lentelių įstatymuose suformuluotus principus, institutus, nuostatas, atrasti sąsajas su tais, kurie šiuo metu egzistuoja Lietuvos Respublikos teisėje, ir tokiu būdu išsiaiškinti Romos XII lentelių įstatymų reikšmę šiuolaikinei Lietuvos teisei, vadinas, paraleliai ir kitoms kontinentinės teisės tradicijos šalims, nes jų visų teisėkūros pagrindas – romėnų teisė.

Keliame hipotezę, kad XII lentelių įstatymų genezė buvo ilgas ir nuoseklus romėnų teisės raidos procesas, kurį lėmė dviejų priešingų visuomenės sluoksnių konfliktas ir iš jo kilusi būtinybė bendru sutarimu derinti priešingus visuomenės interesus, taip pat XII lentelių įstatymų genezei įtakos, tačiau ne lemiamos, turėjo kaimyninės šalies - senovės Graikijos – teisėkūra. Taip pat keliame hipotezę, jog XII lentelių įstatymų reikšmė šiuolaikinei Lietuvos, o tuo pačiu ir kontinentinės teisės sistemos šalių, teisei – esminė, nes nuo XII lentelių įstatymų prasidėjo romėnų teisės raida, kurios rezultatas – šiandieninė Europos valstybių, priklausančių kontinentinės teisės sistemai, teisė.

Darbe taikyti tyrimo metodai:

1. Teoriniai: abstrakcijos, alternatyvų, analizės, analogijos, dedukcijos, lyginamasis istorinis, lyginimo, sintezės bei sisteminės analizės.
2. Empiriniai: dokumentų analizės ir Kontent - analizės metodai.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai: prof. dr. S. Vėlyvio, doc. dr. M. Jonaičio, W. Grapel, J. G. Phillimore, J. Hadley, L. S. Cushing, P. F. Girard, , I. A. Pokrovskio, I. B. Novickio, V. Nekrošiaus darbai, Lietuvos Respublikos teisės aktai, užsienio šalių teisės aktai, tarptautiniai dokumentai, internetiniai šaltiniai.

Magistro darbo struktūrą sudaro įvadas, du skyriai, darbo pabaigoje pateikiamos išvados, naudotos literatūros sąrašas ir darbo santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

Šio darbo praktinė nauda atsiskleidžia tiriant XII lentelių įstatymų kilmę bei jų reikšmę šiuolaikinei Lietuvos civilinei, konstitucinei (kiek tai susiję su principais), baudžiamajai teisei. Tik žinodami savosios teisės sistemos ištakas, galime visapusiškai suprasti šią dienų galiojančios teisės subtilybes. Neišnagrinėję romėnų teisės ir neįsigilinę į jos struktūrą, negalime toliau sėkmingai studijuoti šių dienų civilinės teisės, o ir romėnų teisės, ko gero, turėtų būti privalomai dėstoma disciplina visose aukštosiose mokyklose, rengiančiose kvalifikuotus teisės specialistus.

Romėnų teisės ištakos glūdi papročių teisėje, kuri pirmąkart buvo susisteminta XII lentelių įstatymuose - jie davė pradžią tam, kas dabar vadinama romėnų teise. Būtent remiantis minėtais įstatymais, toliau buvo kuriamos naujos normos ir papročiai, kurie atitiko augančią civilinę apyvartą ir besivystančius visuomeninius santykius. Svarbu suprasti, kas lėmė būtent tokį šio itin svarbaus teisės šaltinio turinį, taip pat kaip ir panagrinėti, kokią svarbą jis turi šiuolaikinei teisei, kurios normos reguliuoja dabartinius visuomeninius santykius ne tik Lietuvoje, bet tuo pačiu ir kitose kontinentinės teisės tradicijos šalyse.

1. XII LENTELIŲ ĮSTATYMŲ GENEZĖ

1. 1. Patricijų ir plebėjų konflikto užuomazgos - XII lentelių įstatymų genezės pradžia

Tam, jog visapusiškai ištirtume XII lentelių įstatymų kilmę, būtina paanalizuoti, kokia nuo pat pradžių Romoje buvo visuomeninė santvarka, kokia teise romėnai visą tą laiką vadovavosi ir kokios aplinkybės lėmė kodifikuoto rašytinio teisės šaltinio poreikį. Tuo tikslu panagrinėsime mums svarbiausius ir aktualiausius Romos teisės istorijos periodus.

Literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl romėnų teisės istorijos periodizacijos. Mes remsimės romėnų teisės istorijos skirstymu į keturis etapus:

1. archainis laikotarpis (753 m. pr. Kr. – III a. pr. Kr. vid.), kuris dar skaidomas į dvi dalis:
 - a) karalių laikotarpis (753 m. pr. Kr. – 509 m. pr. Kr.),
 - b) respublikos laikotarpis (509 m. pr. Kr. – 367 m. pr. Kr.) ;
2. ikiklasikinis laikotarpis (367 – 17 m. pr. Kr.) ;
3. klasikinis laikotarpis (I – III a. po Kr.);
4. poklasikinis laikotarpis (III a. – 565 m.).

Nagrinėjant XII lentelių įstatymų genezę, mums svarbiausias bus pirmasis etapas, kadangi XII lentelių įstatymai pasirodė apie 450 m. pr. Kr. Kitus etapus apžvelgsime tik fragmentiškai ir tik tokia apimtimi, kurios reikia, kad atskleistume, koku būdu ir kokia išraiška XII lentelių įstatymų nuostatos pasiekė mūsų laikus.

1. 1. 1. Patricijų ir plebėjų konfliktas Romoje iki karaliaus Servijaus Tulijaus reformų

Romėnų istorija prasidėjo nuo trijų tautų (genčių) – romėnų (*ramnes*), kurie priklausė lotynams, kviritų (*quirites*), priklausiusių sabinams, bei liucijų (*luceres*), kurie buvo etruskai. Pirmiausiai, anot šaltinių, per vedybas bei tuos pačius religinius papročius, susijungė romėnai ir kviritai. Trečioji tauta, liucijai, kaip manoma, buvo nukariauti ankstyvojoje romėnų ir kviritų sąjungos stadijoje³.

Romėnų tauta nuo pat pradžių turėjo didžiausią įtaką sprendžiant viešosios teisės klausimus, apimančius valstybės valdymą bei santykius su kaimyninėmis gentimis. Tuo tarpu kviritai turėjo lemiamą balsą privatinės teisės sferoje. Liucijai, skirtingai nei pirmosios dvi

³ Grapel W. Sources of the Roman civil law an introduction to the Institutes of Justinian. Philadelphia, 1857. P.10.

sąjungos tautos, neturėjo jokių politinių teisių⁴. Manome, jog tai siejama su faktu, kad pirmosios dvi tautos susijungė natūraliu būdu, o trečioji buvo prijungta prievarta. Taigi natūralu, jog užkariautajai tautai teisių buvo suteikta mažiau.

Kiekvieną tautą sudarė dešimt smulkesnių vienetų, kurie buvo vadinami kurijomis (*curia*). Kiekvienai kurijai buvo pavaldžios dešimt giminių (*gentes*), o kiekviena giminė dar turėjo atitinkamą skaičių šeimų. Būtina pažymėti, kad politiniame gyvenime mažiausiu vienetu bei atskaitos tašku buvo giminė⁵. Gyventojai, kurie įėjo į giminių susivienijimą, buvo vadinami patricijais, t.y. „žinančiais, kas jų tėvai“. Būtent jie ir buvo pilnateisiai visuomenės nariai.

Kiekvienos tautos (*gentes*) valdžia buvo sudaryta iš dviejų dalių: kurijų susirinkimų (*Comitia Curiata*) ir Senato, kurį sudarydavo renkami nariai iš *Comitia Curiata*. Kiekvienos tautos valdžioje buvo po šimtą senato narių.

Senatui vadovavo karalius (*rex*), kurio kandidatūrą pasiūlydavo Senatas, o išrinkdavo kurijų susirinkimas iki gyvos galvos. Karalius turėjo tik tiek teisių, kiek jų jam perleisdavo Senatas. Paveldėjimo principas, renkant karalių, ankstyvuoju periodu nebuvo taikomas.

Karaliui priklausė įstatymų leidžiamoji valdžia: jis pasiūlydavo įstatymus Senatui, kuris juos svarstydavo ir priimdavo, o galiausiai juos ratifikuodavo kurijų susirinkimas. Po ratifikavimo jie tapdavo privalomi visiems asmenims, esantiems Romos teritorijoje. Tačiau įstatymai tuomet buvo ne naujos elgesio taisyklės, o tiesiog akceptuoti papročiai, kurie nebuvo niekur užrašomi. Jie buvo laikomi tylia tautos valios išraiška.

Pačioje pradžioje, susijungus romėnams ir kviritams, narių skaičius Senate padidėjo iki dviejų šimtų. Svarbu tai, kad po to nukariavus ir liucijus skaičius nepakito, nes, kaip minėta, liucijai politinių teisių bendroje trijų tautų sąjungoje neturėjo. Kita vertus, jie turėjo atskirą valdymo struktūrą: kurijų susirinkimus bei Senatą⁶. Tokia pati situacija išsilaikė iki pirmojo Tarkvinijų giminės karaliaus valdymo. Jo valdymo laikotarpiu visos trys tautos (*gentes*) įgijo vienodas teises ir susiformavo viena visuomenė, kurios nariai išdidžiai galėjo vadinti save Romos piliečiais. Senatą tuomet jau sudarė trys šimtai narių.

Tačiau palaipsniui užkariaujant naujas teritorijas Romoje susiformavo dar viena gyventojų masė, kurios nariai buvo vadinami plebėjais. Jie sudarė žymiai didesnę Romos gyventojų dalį nei tie, kurie save vadino Romos piliečiais. Jie nepriklausė jokiai šaliai, jokiai giminei, jokiai šeimai, negalėjo sudaryti santuokos su Romos piliečiais ir, be viso to, jie neturėjo jokių teisių dalyvauti valstybės valdyme. Jų ir Romos piliečių santykį galime apibūdinti ne kaip

⁴ Grapel W. Nurodytas darbas. P.11.

⁵ Ten pat. P.11.

⁶ Ten pat. P.12.

sąjungą, o kaip savitarpio toleranciją⁷. Plebėjai iki karaliaus Servijaus Tulijaus jokios atskiros organizacinės struktūros neturėjo.

Taip pat karaliaus žinioje buvo ir teisminė valdžia: visos bylos – civilinės, religinės, baudžiamosios – priklausė karaliaus kompetencijai. Pirmojo tipo bylose jis buvo aukščiausias pareigūnas, antrojo – vyriausias žynys, o trečiojo – aukščiausias teisėjas. Verta paminėti, jog jei kaltinamasis baudžiamojame byloje būdavo Romos pilietis, po karaliaus sprendimo jis dar galėdavo apeliuoti į *Comitia Curiata*, bet jei plebėjas – tokios teisės neturėjo⁸.

Svarbu ir tai, jog plebėjai neturėjo ir vienos iš tuo metu svarbiausių teisių – teisės į valstybinę žemę (*ager publicus*). Įsigyti ją nuosavybės teise galėjo tik patricijai. *Ager publicus* buvo Romos nuosavybė, kurios didžioji dalis buvo įgijama užkariaujant svetimas teritorijas. Visos nukariautos žemės, prieš jas dovanojant ar atiduodant privatiems asmenims, buvo vadinamos *ager publicus*⁹.

Taigi maždaug iki VI a. pr. Kr. vidurio Romos teisė ir visuomeninė santvarka pasižymėjo šiais ypatumais:

1. Roma buvo trijų lygiaverčių tautų (genčių) sąjunga, kurią sudarė smulkesni vienetai – giminės ir šeimos, ir tik jų nariai – patricijai – buvo visateisiai Romos piliečiai.
2. Kiekviena tauta (*gentis*) turėjo vienodą atstovų skaičių bendrame Senate (iš viso 300 narių), o plebėjai jokių politinių teisių neturėjo, tad jų sluoksnio atstovų Senate nebuvo.
3. Senatui vadovavo iki gyvos galvos renkamas karalius, kuriam priklausė įstatymų leidžiamoji ir teisminė valdžia. Įstatymai buvo taikomi visiems asmenims, esantiems Romos teritorijoje, tačiau dėl jų žodinio pobūdžio, jie ne visiems, ypač plebėjams, buvo prieinami ir žinomi. Teisminė valdžia numatė privilegijų tik patricijų sluoksnio atstovams.
4. Plebėjai neturėjo ne tik politinių, bet ir socialinių teisių: buvo draudžiamos santuokos tarp Romos piliečių ir plebėjų, plebėjai neturėjo teisės į *ager publicus*.
5. Pagrindinis teisės šaltinis buvo paprotys, laikomas tylia tautos valios išraiška ir niekur neužrašomas – tai sudarė sąlygas piktnaudžiavimui teise jos nežinančiųjų (dažniausiai plebėjų) atžvilgiu.
6. Dėl visų aukščiau išvardintų priežasčių pradėjo formuotis plebėjų sluoksnio atstovų nepasitenkinimas savo politine ir socialine padėtimi.

⁷ Grapel W. Nurodytas darbas. P.12.

⁸ Mousourakis G. The historical and institutional context of Roman law. (Laws of the nations series). Hampshire, 2003. P.145.

⁹ Stephenson A. A history of Roman law with a commentary on the Institutes of Gaius and Justinian. Boston, 1912. P.50.

1. 1. 2. Patricijų ir plebėjų konfliktas Romoje po karaliaus Servijaus Tulijaus reformų

Šeštojo Romos karaliaus Servijaus Tulijaus valdymo metais (576 - 532 m. pr. Kr.) plebėjų padėtis pasistūmėjo į gerąją pusę. Matant šalyje susiklosčiusią nelygiavertę skirtingų socialinių sluoksnių padėtį, jo tikslas buvo suteikti plebėjams vidinę organizaciją, panašiai tokia, kokią tuo metu turėjo patricijai.

Patricijų vidinė organizacinė struktūra buvo paremta įgimtais tarpusavio ryšiais, o plebėjus nuspręsta sugrupuoti pagal gyvenamąsias teritorijas. Tokiu būdu Romos teritorija buvo padalinta į trisdešimt apygardų (*tribes*), iš kurių keturios priklausė Romos miestui, o kitos dvidešimt šešios – likusiai Romos teritorijos daliai¹⁰. Šitoks padalijimas buvo analogiškas patricijų susiskirstymui į trisdešimt kurių (trys tautos, kiekvienoje po dešimt kurių). Taigi visi laisvieji žmonės, kurie neįėjo į kurių organizacinę struktūrą, priklausė vienai iš trisdešimties apygardų.

Be galo svarbu paminėti, jog šiuo laikotarpiu plebėjai gavo teisę išsirinkti savo vadą, kurio iniciatyva jie rinkdavosi į bendrą susirinkimą, kad aptartų jiems aktualius privatinės teisės klausimus. Teisės dalyvauti valstybiniuose rinkimuose jie ir toliau neturėjo, t.y., jie negalėjo nei rinkti valstybės vadovų, nei patys būti renkami¹¹.

Taigi Servijus Tulijus suteikė plebėjų masei organizacinę struktūrą ir tai buvo pirmasis žingsnis į politinių teisių jiems suteikimą.

Kitas labai svarbus Servijaus Tulijaus žingsnis buvo visų romėnų - tiek patricijų, tiek ir plebėjų - suskirstymas į šešias klases pagal turimo turto kiekį. Kiekviena iš šių klasių buvo padalinta į atitinkamą skaičių centurių, kiekvienai centurijai suteikiant po vieno balso teisę bendrame Centurijų susirinkime (*Comitia centuriata*). Narių skaičius vienoje centurijoje nebuvo nustatytas. Ją sudarė tiek narių, kiek jų priklausė atitinkamai (vienai iš šešių) turto kategorijai. Klasės buvo šios:

1. Pirmajai (turtingiausiai) klasei priklausė piliečiai, kurių valdomas turtas buvo didesnis nei 100 tūkstančių asų¹². Šią klasę sudarė 100 centurių.
2. Antrajai klasei priklausė tie, kurių valdomas turtas siekė 75 tūkstančius asų. Ši klasė turėjo 20 centurių.
3. Trečiosios klasės atstovai turėjo 50 tūkstančių asų vertės turto. Jų taip pat buvo 20 centurių.

¹⁰ Grapel W. Nurodytas darbas. P.14.

¹¹ Ten pat. P.14.

¹² Asas – senovės Romos piniginis vienetas. 454 m. pr. Kr. išleistas *Lex Tarpeia* jautį prilygina šimtui asų, o avį – dešimčiai asų (Burns A. R. The history of civilization. Money and monetary policy in early times. London: Routledge, 1996. P.17.)

4. Ketvirtoji klasė buvo sudaryta iš piliečių, turinčių turto už 25 tūkstančius asų. Jie irgi sudarė 20 centurijų.
5. Penktosios klasės atstovai turėjo 11 tūkstančių asų vertės turto. Šiai klasei priklausė 30 centurijų.
6. Šeštajai (vargingiausiai) klasei (jos nariai buvo vadinami *capite censi* arba *proletarii*), buvo priskirti piliečiai, kurių turtas nesiekė 11 tūkstančių asų. Jie turėjo vos vieną (vėliau tris) centurias¹³.

Tokio skirstymo pasekmės, deja, nedavė teigiamų rezultatų. Turtingiausiai romėnų klasei priklausė šimtas centurijų, todėl ji turėjo net šimtą balsų Centurijų susirinkime, tuo tarpu skurdžiausioji klasė, nors ir apėmė kur kas didesnę gyventojų dalį, tačiau turėjo tik vieną balsą, nes ją sudarė viena (vėliau trys) centurijos. Iš viso buvo 193 centurijos, todėl 97 balsai jau sudarė daugumą. Kadangi turtingiausioji gyventojų klasė turėjo 100 balsų, tai ji praktiškai turėjo lemiamą balsą priimant sprendimus.

Pagrindinės Centurijų susirinkimų funkcijos buvo panašios į tas, kurias turėjo kurijų susirinkimai, t.y. teisė rinkti valstybės pareigūnus, teisė paskelbti karą, teisė leisti įstatymus ir juos panaikinti, teisė priimti sprendimus apeliaciniame procese¹⁴. Visi strateginiai valstybės valdymo klausimai ir toliau liko Romos turtingųjų, iš kurių didžioji dauguma buvo patricijai, rankose. Kita vertus, plebėjai bent jau teoriškai turėjo teisę kartu su patricijais dalyvauti valstybės valdyme, o tai tuo metu jau buvo nemažas poslinkis.

Servijaus Tulijaus valdymo metais Roma turėjo trijų rūšių susirinkimus:

1. Kurijų, kuriuose dalyvaudavo kraujo ryšiais susiję asmenys, senieji Romos gyventojai – patricijai.
2. Plebėjų, kuriuose dalyvaudavo tie romėnai, kurie nepriklausė kurijoms.
3. Centurijų, kuriuose visi romėnai – tiek patricijai, tiek plebėjai - dalyvaudavo pagal klases, t.y. materialinio išskaidymo pagrindu.

Minimu laikotarpiu svarbiausiu teisės šaltiniu ir toliau buvo nerašyti papročiai. Leidžiami įstatymai tebuvo visuotinai priimtose elgesio taisyklės, akceptuoti papročiai.

Taigi svarbiausi plebėjų visuomeninio gyvenimo pokyčiai ir ypatumai po Servijaus Tulijaus reformų buvo šie:

1. Plebėjai įgijo šokią tokią organizacinę struktūrą – kiekvienas iš jų priklausė vienai iš trisdešimties apygardų.
2. Pagrindiniu valdžios požymiu tapo turimo turto kiekis, todėl turtingi plebėjai taip pat teoriškai galėjo dalyvauti valstybės valdyme.

¹³ Phillimore J.G. Introduction to the study and history of the Roman law. London, 1848. P.165.

¹⁴ Grapel W. Nurodytas darbas. P.16.

3. Turtinę plebėjų buvo vos vienas kitas, todėl praktiškai padėtis nepakito: politinė valdžia Romoje priklausė patricijams.
4. Plebėjai įgijo teisę išsirinkti savo vadą, kurio iniciatyva jie rinkdavosi į bendrus susirinkimus, ir kurių metu galėjo aptarti jiems aktualius privatinės teisės klausimus.
5. Pagrindiniu teisės šaltiniu ir toliau buvo paprotys - iš seno tautoje esantis visuomeninio pobūdžio įprotis¹⁵, kurio nerašytinė forma sudarė sąlygas patricijų piktnaudžiavimui teise plebėjų atžvilgiu.
6. Vis dėlto ir po šios reformos plebėjų sluoksnio atstovai galėjo tik rinkti valstybės pareigūnus, bet patys būti renkami – ne, taip pat negalėjo sudaryti santuokos su patricijais bei pretenduoti į naujų užkariautų teritorijų įgijimą nuosavybės teise¹⁶.

1. 2. Patricijų ir plebėjų konfliktas – XII lentelių įstatymų atsiradimo priežastis

509 m. pr. Kr., išvijus paskutinį karalių Tarkvinijų Išdidų ir Romai tapus Respublika, plebėjų sluoksnio atstovų politinė ir socialinė padėtis mažai kuo pakito.

Karaliaus valdžia buvo pakeista dviejų konsulų valdžia, kurie vykdė visas iki tol buvusias karaliaus funkcijas. Konsulai turėjo aukščiausią valdžią, o senatas tapo svarbia patariamąja institucija. Konsulai, norėdami sumažinti savo atsakomybę, paprastai kreipdavosi į senatą ir prašydavo pritarimo. Visi konsulų leidžiami įstatymai buvo priimami tik su senato pritarimu.

Konsulus rinkdavo tie patys centurių susirinkimai, tačiau jie turėjo daugiau teisių nei prieš juos valdę karaliai. Valdžia tapo sutelkta jau ne vieno, o dviejų asmenų rankose, be to, valdymo laikotarpiui nustatytas vienerių metų kadencijos apribojimas. Konsulai turėjo teisę vadovauti armijai, jiems priklausė teisminė valdžia bei įstatymų leidžiamoji valdžia. Kadangi ir konsulai, ir senato nariai buvo patricijai, jie kūrė tokią teisę, kuri, be abejo, buvo palanki jiems ir gynė jų interesus.

Plebėjai ir toliau negalėjo būti nei dvasininkai, nei magistratai, nei juolab senatoriai. Verta paminėti, jog tuo metu magistratai dirbo neatlygintinai, todėl net jei plebėjai būtų turėję teisę užimti tokias pareigas, jie nebūtų galėję sau leisti tokios prabangos.

Pasibaigus karalių valdžiai, visi nerašyti karalių įstatymai neteko galios. Neliko tos teisės, kuria šimtmečius buvo remiamasi ir prie kurios visi buvo įpratę. Tokia situacija tapo labai

¹⁵ Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas// <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>; prisijungimo laikas: 2009 05 15.

¹⁶ Grapel W. Nurodytas darbas. P.16.

palanki magistratams (o jie visi buvo patricijų luomo), nes jie galėjo kurti sau palankią teisę.¹⁷ Įstatymų leidybos šaltinis ir toliau buvo patricijų valia, nes įstatymų projektai buvo generuojami arba Senate, arba valstybės pareigūnų iniciatyva.

Šiuo periodu leidžiami įstatymai taip pat nebuvo užrašomi. Iš vienos pusės – tai buvo istoriškai susiklosčiusi tradicija, iš kitos – įrankis patricijams kurti jų interesus atitinkančią teisę ir piktnaudžiauti ta teise jos nežinančių plebėjų atžvilgiu. Pastarųjų padėtis darėsi vis sunkesnė, nes įstatymų leidyba jų atžvilgiu buvo neprognozuojama. Būtent šis veiksnys, kaip matysime toliau, buvo lemiamas XII lentelių įstatymų atsiradimo pagrindas.

Kita vertus, respublikos laikotarpiu buvo ir gerų tendencijų dėl teisių plebėjams suteikimo. Štai, pavyzdžiui, *Lex Valeriae* 509 m. pr. Kr., suteikęs teisę Romos piliečiams (tarp jų – ir plebėjams) apeliuoti į tautos susirinkimą (*provocatio ad populum*) dėl valstybės pareigūnų – magistratų – sprendimų, kuriais jie būdavo nuteisiami mirties bausmei arba nuplakimui¹⁸. Taip pat atsirado taisyklė, jog jei patricijus buvo kaltinamas plebėjo teisių pažeidimu, plebėjai savo susirinkimuose galėdavo balsuoti ir priimti dėl to nutarimą. Prieš pat XII lentelių įstatymų išleidimą pastariesiems nutarimams buvo suteikta teismo sprendimo galia¹⁹.

Tačiau pats reikšmingiausias minimo laikmečio pasiekimas buvo plebėjų atstovų (pareigūnų), atstovaujančių šios visuomenės dalies interesus valstybės mastu, atsiradimas. Tai įvyko 494 m. pr. Kr., kuomet plebėjai, netekę kantrybės, pareiškė, jog paliks Romą ir persikels gyventi ant „Šventojo kalno“²⁰. Patricijai, matyt, pabijojo maišto, nes plebėjai sudarė be galo didelę Romos visuomenės dalį, todėl prasidėjo derybos, kurios baigėsi kompromisu – liaudies tribūno pareigybės įsteigimu.²¹

Šie pareigūnai, kurių iš pradžių buvo tik du (vėliau penki ir dešimt), buvo renkami iš plebėjų sluoksnio ir turėjo užtikrinti plebėjų interesų apsaugą - saugoti juos nuo patricijų savivalės ir piktnaudžiavimo. Jų namų durys visada turėjo būti atviros ir jie negalėjo išvykti iš miesto²². Liaudies tribūnui buvo suteikti šie įgaliojimai:

1. Jis galėjo sustabdyti bet kurių magistratų, išskyrus diktatoriaus²³, sprendimus.
2. Jis turėjo veto teisę senato susirinkimuose: jam užtekdamo tik ištarti „veto“ ir įstatymo priėmimas buvo stabdomas. Tiesa, liaudies tribūno „veto“ galėjo būti įveiktas kitų visuomenės sluoksnių tribūnų vienbalsiu balsavimu.

¹⁷ Cushing L.S. An introduction to the study of the Roman law. Boston, 1854. P.31.

¹⁸ Grapel W. Nurodytas darbas. P.17.

¹⁹ Girard P. F. Romėnų teisė. T. 1. Kaunas, 1931. P.40.

²⁰ История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов. Москва: Былина, 2002. P. 94.

²¹ Grapel W. Nurodytas darbas. P.18.

²² История государства и права зарубежных стран. P. 94.

²³ Ypatingu atveju (dažniausiai karinėmis aplinkybėmis) senato siūlymu konsulai 6 mėn. laikotarpiui galėjo paskirti diktatorių, kuris Romoje turėjo absoliučią valdžią.

3. Jis turėjo gana didelę teisminę valdžią: galėjo kviestis apklausai bet kurį Romos gyventoją, net ir konsulą, taip pat galėjo sulaikyti arba skirti piniginę baudą bet kuriam jo funkcijas atlikti trukdančiam asmeniui bei turėjo teisę nutraukti tyrimą ir išlaisvinti iš kalėjimo skolininką.
4. Jis turėjo teisę sušaukti plebėjų tautos susirinkimus.

Liaudies tribūno valdžia buvo ribojama teritorijos atžvilgiu: jis galėjo veikti tik Romos miesto ribose ir artimiausiose apylinkėse pusantro kilometro spinduliu aplink miestą²⁴. Svarbu ir tai, jog jis neturėjo jokių karinių įgaliojimų. Jo valdžia apsiribojo kai kuriais politiniais bei teisminiais įgaliojimais.

Romoje susidarė tarsi „valstybė valstybėje“. Vienoje pusėje patricijai su savo organizacine struktūra ir teisėmis, o kitoje – plebėjai su savo savivalda. Ir toliau plebėjų teisės nebuvo lygios toms, kurias turėjo patricijai, nes jie negalėjo lygia apimtimi su patricijais dalyvauti valstybės valdyme, jų vaidmuo apsiribojo liaudies tribūno veikla. Rašytinės teisės nebuvimas, tik patricijų interesus atitinkanti teisėkūra bei piktnaudžiavimas interpretuojant įstatymus vedė prie vis didesnio plebėjų nepasitenkinimo ir dviejų visuomenės sluoksnių priešpriešos.

1. 3. Patricijų ir plebėjų konflikto atomazga - XII lentelių įstatymų leidybos procesas

462 m. pr. Kr. vienas iš tuo metu buvusių penkių liaudies tribūnų - Terentilius Arsa - pasiūlė sudaryti penkių asmenų komisiją, kurios pagrindinė užduotis būtų parengti kodifikuotą rašytinį teisės aktą. Senatas, kurį sudarė patricijai, be abejo, šiam siūlymui pasipriešino, kadangi rašytinės teisės nebuvimas ir įstatymų interpretavimo laisvė buvo jiems labai paranki. Tačiau plebėjai buvo atkaklūs ir net aštuonerius metus iš eilės liaudies tribūnu rinko tą patį, rašytinio teisės akto idėją iškėlusį, asmenį. 457 m. pr. Kr. liaudies tribūnų skaičius buvo padidintas iki dešimties.

Senatas, norėdamas atitraukti plebėjų dėmesį nuo klausimo dėl kodifikuoto teisės akto parengimo ir stengdamasis numalšinti kylantį jų nepasitenkinimą, priėmė keletą labai svarbių įstatymų, kurie praplėtė plebėjų teises:

1. 456 m. pr. Kr. *Lex Icilia* suteikė plebėjams teisę į *ager publicus*, esančią ant Aventino kalvos. Tai buvo pirmasis kartas, kuomet plebėjai gavo teisę įsigyti *ager publicus* nuosavybės teise.

²⁴ История государства и права зарубежных стран. Р. 94.

2. 454 m. pr. Kr. pačių konsulų iniciatyva išleistas įstatymas, kuris apribojo konsulų skiriamų baudų dydžius²⁵. Plebėjams tai buvo nemažas laimėjimas, ribojant konsulų savivalę.

Tačiau kodifikuoto teisės akto būtinybė buvo tokia didelė, jog net ir šios priemonės neprivertė plebėjų atsisakyti savo iniciatyvos. 452 m. pr. Kr. Senatas pagaliau davė sutikimą paskirti dešimties vyrų komisiją (*decemviri*) kodifikuotam rašytiniam įstatymų sąvadui parengti. Į šią komisiją galėjo patekti ir plebėjai - tai buvo pirmasis jų žingsnis į magistratūrą. Tačiau šiai teisei kompensuoti plebėjai patricijų naudai turėjo atsisakyti nuo tribunato ir nuo *provocatio ad populum*, t.y. nuo teisės apeliuoti į tautą dėl teisiamųjų centurijų sprendimų. Nuo pastarosios teisės jie atsisakė iki decemvirato galo, o nuo tribunato – jau galutinai²⁶.

Komisija savo darbą pradėjo 451 m. pr. Kr. ir iki šiol didelė istorijos mįslė yra klausimas, ar romėnai kodifikavo tik iki tol Romoje gyvavusią papročių teisę, ar be savosios teisės jie dar pasirinko ir Graikijos teisėkūrą. Šiuo klausimu vienodos nuomonės nėra, bet tai aptarsime vėliau.

Visi komisijos nariai buvo paskirti iš patricijų sluoksnio. Žymiausias jų buvo Apijus Klaudijus. *Decemviri* buvo suteikti labai platūs įgaliojimai: jie įgijo aukščiausią valdžią, kuri suteikė jiems teisę interpretuoti ir koreguoti įstatymus savo nuožiūra²⁷.

Per vienerius metus *decemviri* suredagavo atitinkamą skaičių įstatymų, kuriuos pateikė balsavimui centurijoms. Pastarieji įstatymai buvo užrašyti ant dešimties medinių arba metalinių (nėra tiksliai žinoma) lentelių, kurios buvo iškabintos Komiciume, t.y. viešoje vietoje, kurioje būdavo teisiama. Vyrauja nuomonė, jog kodeksas dar nebuvo visiškai užbaigtas, taigi dar tais pačiais metais buvo paskirtas naujas *decemviri* jam papildyti. Yra keletas nuomonių ir dėl atnaujintos komisijos sudėties. Viena iš jų teigia, jog šį kartą į *decemviri* sudėtį pateko ir plebėjų atstovų²⁸. Taip buvo priimta dar keletas įstatymų ir papročių teisė buvo baigta kodifikuoti. Tie papildomi įstatymai buvo užrašyti dar dviejose lentelėse ir rinkinys tapo užbaigtas.

Tokiu būdu gimė pirmasis rašytinis kodifikuotas romėnų teisės šaltinis, žinomas XII lentelių įstatymų pavadinimu. J. G. Phillimore teigimu, jis apjungė pozityvius kitų šalių įstatymus, keletą senųjų Romos karalių įstatymų bei daugybę iki tol gyvavusių papročių²⁹. Paprasta romėnų liaudis, plebėjai, galėjo lengviau atsikvėpti – kadangi įstatymų tekstas buvo viešai paskelbtas ir iškabintas svarbiausioje miesto aikštėje (*forum Romanum*), niekas nebegalėjo piktnaudžiauti teise, pasitelkiant taisykles, kurios ne visiems buvo prieinamos ir žinomos. XII lentelių įstatymai žymi politinių ir socialinių kovų tarp patricijų ir plebėjų pabaigą.

²⁵ Stephenson A. Nurodytas darbas. P.121.

²⁶ Girard P. F. Romėnų teisė. T. 1. P. 41.

²⁷ Cushing L.S. Nurodytas darbas. P.31.

²⁸ Ten pat. P.31.

²⁹ Phillimore J.G. Nurodytas darbas. P.169.

Deja, bet autentiška XII lentelių įstatymų forma iki mūsų dienų neišliko. Pirmąsios lentelės nepergyveno Romos valstybės sunaikinimo, kurį įvykdė galai. Jei jos buvo iš medžio – sudegė, o jei iš bronzos, tai galai, ko gero, jas nuplėšė ir nusinešė su kitu grobiu³⁰. Taigi originalus tekstas neišliko, tačiau įstatymai dėl savo universalumo buvo tiek kartų cituojami vėlesnių autorių, tokių kaip Ciceronas, Ulpianas, Gajus ir kt., jog jų turinys buvo beveik visiškai atkurtas.

Taigi patvirtinome hipotezę, jog XII lentelių įstatymų genezė buvo ilgas romėnų teisės raidos procesas, kurį lėmė dviejų priešingų visuomenės sluoksnių interesų konfliktas ir iš jo kilusi būtinybė bendru sutarimu derinti priešingus visuomenės interesus. Plebėjų kova už savo teises tęsėsi šimtmečius, kol pagaliau XII lentelių įstatymų, t.y. kodifikuoto teisės šaltinio, priėmimu, plebėjai išsikovojo teisę žinoti įstatymus ir tokiu būdu užkirto kelią patricijų privilegijuotai padėčiai, kuria jie netrukdomai naudojos labai ilgą laiką, interpretuodami niekur neužrašytas teisės normas. Nuo šiol visiems, tiek patricijams, tiek plebėjams, galiojo vienodos teisės normos ir visiems, norintiems su jomis susipažinti, jos buvo viešai prieinamos. XII lentelių įstatymai buvo tarsi dviejų socialinių grupių raštiškas susitarimas, kuriuo kiekvienos grupės ir kiekvieno individo atskirai teisės buvo įtvirtintos ir saugomos³¹.

1. 4. Graikų teisėkūros įtaka XII lentelių įstatymų atsiradimui

Nemažai autorių – J. G. Phillimore, P. Skin, L.S. Cushing, W. Grapel, P.F. Girard ir kt. - teigia, jog XII lentelių įstatymai yra tam tikra Graikijoje vykdytos Solono reformos (594 m. pr. Kr.) kopija, todėl trumpai palyginsime šiuos teisės šaltinius, kad pagrįstume iškeltą hipotezę, jog Graikijos teisėkūra lemiamos įtakos XII lentelių įstatymams neturėjo.

Solonas (gr. Solon; 640 – 561 m. pr. Kr.) buvo Atėnų aristokratas, kilęs iš giminės, kuriai kadaise priklausė Atėnų karaliai su sosto paveldėjimo teise³². 594 m. pr. Kr. jis buvo išrinktas archontu – aukščiausiu vykdomosios valdžios pareigūnu, turinčiu teisę pakeisti ar net panaikinti galiojančius įstatymus. Būtent taip jis ir pasielgė, tais pačiais metais priimdamas įstatymus, kurie vėliau buvo pavadinti „Solono konstitucija“. Tai buvo pirmoji tikra Atėnų konstitucija³³. Solono įstatymai, panašiai kaip ir XII lentelių įstatymai, buvo užrašyti ant medinių lentelių, sukabinti ant ašies ir laikomi viešoje vietoje. Taigi vyrauja dvi versijos:

1. Viena iš jų tvirtina, kad buvo pasiūsta penkių arba trijų asmenų komisija į Graikiją ir Pietų Italiją, kurios tikslas buvo ištirti graikų įstatymus.

³⁰ Phillimore J.G. Nurodytas darbas. P.43.

³¹ Cushing L.S. Nurodytas darbas. P.34.

³² Antikos žodynas. Vilnius, 1998. P.468.

³³ Ten pat. P.468.

2. Kita versija teigia, jog Graikijos emigrantas Hermodoras davė *decemviri* nurodymų. Teigiama, kad romėnai, atsidėkodami jam už pagalbą rengiant XII lentelių įstatymus, jo garbei net pastatė jo paties skulptūrą³⁴.

Abi versijos kelia daug abejonių, nors, kita vertus, XII lentelių įstatymuose yra normų, kurios, atsižvelgus į jų turinį, galėjo būti nusižiūrėtos iš Atėnuose įvykdytos Solono reformos, pavyzdžiui:

1. Solono reformos įteisino plačią testamento sudarymo laisvę: jei testatorius neturėjo vaikų, jis savo turtą testamentu galėjo palikti bet kam, nebūtinai giminei. Iki Solono reformų Graikijoje testamento sudaryti nebuvo leidžiama, mirusiojo turtas visuomet pereidavo jo vaikams ir giminei³⁵. XII lentelių įstatymuose, V-oje lentelėje, taip pat įtvirtinta visiška testamento sudarymo laisvė, tačiau tuo pačiu nurodyta, kad, nesant testamento, pagal įstatymą paveldi giminiai. Taigi absoliučios testatoriaus laisvės principas galėjo būti perimtas iš Graikijos teisėkūros.
2. Žemės ūkio paskirties žemės sklypus skirdavo riba (*confinium*), t.y. penkių pėdų pločio žemės rėžis. *Confinium* nebuvo galima įdirbti bei įgyti nuosavybės įgyjamąją senatimi. *Confinium* išnykus ir norint, kad matininkai iš naujo nustatytų šią ribą, reikėjo pareikšti ieškinį dėl išnykusios ribos tarp kaimyninių žemės sklypų nustatymo. Bylą nagrinėdavęs ne privatus teisėjas, o specialiai tam paskirti trys arbitrai. Panašu, jog, kaip teigia Gajus, šios nuostatos buvo kuriamos sekant Solono įstatymais³⁶.
3. Solono įstatymai draudė moterims draskyti skruostus, muštis į krūtinę, raudoti ir klyksmais lydėti svetimą jiems mirusįjį. XII lentelių įstatymų X-oje lentelėje taip pat yra analogiška nuostata, draudžianti moterims draskyti skruostus: „Lai moterys nesidrasko skruostų, nei tokiu būdu aprauda mirusįjį“³⁷.
4. VIII-oje lentelėje nurodyta, kad draugijų nariams leidžiama kurti savo teisę, tačiau tokia, kuri neprieštarauja teisės normoms, galiojančioms visiems. Gajus laikėsi nuomonės, kad komentuojama nuotata buvusi perimta iš Solono įstatymų³⁸.

³⁴ Smith W. Dictionary of Greek and Roman biography and mythology// <http://www.ancientlibrary.com/smith-bio/1527.html>; prisijungimo laikas: 2009 08 17.

³⁵ Rollin C. The ancient history of Egyptians, Carthaginians, Assyrians, Babylonians, Medes and Persians, Macedonians and Grecians. T. 3. New York, 1857. P.183

³⁶ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. Vilnius, 2007. P.78.

³⁷ Ten pat. P.113.

³⁸ Ten pat. P.103.

5. Labai svarbi Solono konstitucijos nuostata buvo ta, jog piliečiai pagal pajamas buvo suskirstyti į keturias klases, nuo kurių priklausė kiekvienai klasei priskirtos teisės ir pareigos:

- 1) pentakosiomedimnai, iš savo žemės per metus gaunantys 500 medimnų grūdų, vyno arba aliejaus;
- 2) raiteliai, gaunantys 300 medimnų;
- 3) zeugitai (valstiečiai), turintys tik vieną kinkinį ir ne mažiau kaip 200 medimnų;
- 4) tetai, gaunantys mažiau nei 200 medimnų derliaus³⁹.

Pentakosiomedimnams, be abejo, atiteko teisė užimti aukščiausias pareigas valstybės valdyje, o tetai negalėjo gauti jokių tarnybų, tačiau turėjo aktyviąją rinkimų teisę.

Tuo tarpu Romoje, kaip jau minėta anksčiau, patricijai ir plebėjai į penkias klases pagal turimo turto kiekį buvo suskirstyti Servijaus Tulijaus valdymo metais, t.y. maždaug šimtmečiu anksčiau nei pasirodė XII lentelių įstatymai, tačiau šiek tiek vėliau nei pasirodė Solono konstitucija. Tai leidžia daryti prielaidą, jog Servijus Tulijus galėjo pasinaudoti graikų įstatymais kaip pavyzdžiu kuriant savo reformą. Tačiau mūsų nagrinėjami XII lentelių įstatymai nemini visuomenės skirstymo į klases pagal turimo turto kiekį. Manome, jog ne todėl, kad tas skirstymas būtų buvęs nebeaktualus, o todėl, kad ši sfera tikriausiai nebuvo ginčytina ir reikalaujanti kodifikacijos.

Kita vertus, graikų ir romėnų teisėkūros skirtumai yra kur kas akivaizdesni nei panašumai, pavyzdžiui, svarbiausias ir tuo metu aktualiausias Solono konstitucijos nuopelnas buvo skolinės vergovės uždraudimas. Skolinė vergovė Atėnuose buvo taip paplitusi, jog prisiskolinusieji vergovėn patekdavo ne tik patys asmeniškai, bet ir su visa šeima. Solono konstitucija panaikino visas tuo metu galiojusias skolas: tiek privatiems asmenims, tiek ir valstybei, o ateityje uždrausta už skolas patekti į vergovę. Taigi tie, kurie buvo patekę į vergovę už skolas, tapo laisvi, o tie, kurie buvo parduoti vergovėn į užsienį – buvo išpirkti valstybės lėšomis. Vergais Atėnuose nuo šiol galėjo būti tik karo belaisviai arba vergai, kuriuos nusipirkdavo pasaulinėje vergų rinkoje⁴⁰.

Tuo tarpu Romoje, nors skolinė vergovė ir buvo vienas iš pagrindinių vergovės šaltinių, XII lentelių įstatymai nenumatė skolinės vergovės panaikinimo. Atvirkščiai, III-oje lentelėje numatyta, kad atsakovas (skolininkas), per 30 dienų neįvykdęs ieškovo reikalavimų, patenka

³⁹ Antikos žodynas. P.468.

⁴⁰ Ильинский Н.И. История государства и права зарубежных стран: Курс лекций. Москва, 2003. P.127.

ieškovo valdžion. Po šito, dar po 60 dienų, įvykus trims turgadieniams (per kuriuos atsakovas (skolininkas) galėjo būti išlaisvinamas kam nors sumokėjęs už jį priteistą pinigų sumą), atsakovas (skolininkas) arba būdavo užmušamas, arba parduodamas vergovėn į užsienį (*trans Tiberim*). Romėnų teisė draudė piliečius versti vergais Romos valstybės teritorijoje⁴¹. Taigi šiuo atveju, svarstant Solono reformos įtaką XII lentelių įstatymams, skolinės vergovės panaikinimas Graikijoje ir įteisinimas Romoje rodo akivaizdų skirtumą tarp graikų ir romėnų teisės bei patvirtina prielaidą, kad XII lentelių įstatymai nebuvo nukopijuoti nuo Solono reformos.

Taigi kai kurie Solono reformos ir XII lentelių įstatymų panašumai, kurie yra tik epizodiniai, dar neįrodo, kad XII lentelių įstatymų kūrėjai betarpiškai vadovavosi graikų teise, tačiau pritariame prof. dr. S. Vėlyvio ir doc. dr. M. Jonaičio nuomonei, kad negalima ir visiškai paneigti įtakos, kurią XII lentelių įstatymams turėjo tiek pačios Graikijos, tiek graikiškų pietinės Italijos miestų teisė⁴². Galiausiai, Roma ir Graikija buvo kaimyninės šalys, todėl atskirų įstatymų pavyzdžių perėmimas ir pritaikymas savo valstybės teisiniam reguliavimui nėra neįprastas ar stebinantis reiškinys. Remiantis gilesne tokių grynai romėniškos kilmės institutų kaip tėvo valdžia (*patria potestas*), seniausios romėnų civilinio proceso formos ir kitų analize, įsivyravo nuomonė, jog betarpiško sekimo Solono įstatymais arba, kitaip tariant, Graikijos polių teise, hipotezė yra veikiau atmestina nei patvirtinta⁴³. Galimai perimtos normos reguliuoja tik labai nedidelę dalį tų teisinių santykių, kurie aprašyti XII lentelių įstatymų normose. Manome, jog kodifikuoto teisės šaltinio poreikis buvo nulemtas Romos visuomeninės santvarkos ypatumų, o graikų įstatymais, jeigu ir remtasi, tai tik epizodiškai.

2. XII LENTELIŲ ĮSTATYMŲ REIKŠMĖ

2. 1. Trumpa XII lentelių įstatymų raidos ir recepcijos apžvalga

Prieš pradėdami nagrinėti XII lentelių įstatymų reikšmę šiuolaikinei kontinentinės teisės tradicijos šalių teisei, trumpai apžvelgsime XII lentelių įstatymų „kelį“ iki šių dienų, kad suprastumėme, koku būdu romėnų teisė tapo viso naujojo pasaulio teise.

Taigi XII lentelių įstatymų XII-os lentelės paskutinė norma nustatė, jog nuo šiol visi tautos susirinkime priimti sprendimai privalo turėti įstatymo galią. Ši norma buvo be galo svarbi, nes pradėjo naują romėnų teisės istorijos etapą. Priimami įstatymai jau būdavo naujovės, pritaikytos besikeičiantiems visuomeniniams santykiams, o ne tik akceptuoti papročiai.

⁴¹ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.43.

⁴² Ten pat. P.10.

⁴³ Ten pat. P.10.

Svarbiausia, kad naujai priimami įstatymai pakeisdavo prieš tai galiojusius įstatymus, reguliuojančius tuos pačius visuomeninius santykius.

XII lentelių įstatymų normos buvo tokios universalios, kad toliau jų pagrindu kuriamos naujos teisės normos buvo nesunkiai pritaikomos prie augančios civilinės apyvartos, tobulėjančių ir besivystančių visuomeninių santykių.

Ikiklasikiniu laikotarpiu romėnų teisės raidai (367 m. pr. Kr. – 17 m. pr. Kr.) be galo svarbūs buvo pretorių ediktai, kuriais siekta užpildyti teisės spragas. Susiformavo netgi atskira pretorių teisė, kuri pritaikydavo senosios civilinės teisės normas prie besikeičiančių gyvenimo aktualijų. Būtent ši teisė labiausiai ir modifikavo senąją papročių teisę, įskaitant ir XII lentelių įstatymus.

Be galo didelę įtaką romėnų teisės raidai bei XII lentelių įstatymų išlikimui turėjo teisės mokslas, ypač suklestėjęs principato laikotarpiu, t.y. I – III a. Žymiausių teisininkų (Gajaus, Pauliaus, Ulpiano, Modestino, Papiniano) veikalams buvo suteiktas teisės šaltinių statusas. Didžiausias Romos teisininkų nuopelnas tas, jog jie romėnų teisę sugebėjo taip susisteminti, kad ji tapo visiškai išbaigta ir tobula teisės sistema. Be galo svarbu tai, kad jie nuolat citavo ir komentavo XII lentelių įstatymus, tokiu būdu išlaikydami jų aktualumą ir plėtodami teisės mokslą ta kryptimi, kurią “diktavo” XII lentelių įstatymai.

Išsamiausia romėnų teisės kodifikacija buvo atlikta imperatoriaus Justiniano valdymo metais (527-565 m.), o visas rinkinys buvo išleistas 1583 m. Ši kodifikacija buvo pavadinta *Corpus iuris civilis*. Ją sudarė keturios dalys: *Codex* (imperatorių konstitucijų ištraukų rinkinys), *Digesta* (žymiausių Romos teisininkų veikalų ištraukos), *Institutiones* (romėnų teisės pagrindų rinkinys, kurį sudarant daugiausia buvo remtasi Gajaus institucijomis) ir *Novellae* (tolesnė teisėkūra). XII lentelių įstatymų išlikimui svarbiausios dalys buvo *Digesta* ir *Institutiones*, nes jose buvo remiamasi žymiausių Romos teisininkų darbais, kuriuose daugybę kartų cituojamos XII lentelių įstatymų nuostatos.

Romos imperija į dvi dalis – Vakarų ir Rytų - skilo 395 m. Tuomet pamažu ir prasidėjo romėnų teisės recepcija - procesas, kurio metu Vakarų Romos imperijos teritorijoje atsiradusios valstybės daugiau ar mažiau perėmė romėnų teisę, išvystytą remiantis XII lentelių įstatymais. Būtent dėl recepcijos romėnų teisė tapo Europos civilinės teisės pamatu.

Žlugus Vakarų Romos imperijai, germanų nukariauotose teritorijose susikūrė naujos valstybės. Jose gyvenę germanai laikėsi savo papročių teisės, o ten gyvenę romėnai – romėnų teisės. Kai kurių valstybių vadovai net buvo išleidę oficialius romėnų teisės rinkinius. Imperatoriui Justinianui 529 – 529 m. užėmus dalį Vakarų Romos imperijos teritorijos, buvo paskelbta, jog čia galioja jo Kodeksas, Institucijos ir Novelos. Digestų likimas buvo neaiškus. Jų

rankraštis atrastas Pizoje (Italija) tik XI amžiuje. Tai – žymiausias romėnų teisės paminklas, iki šiol saugomas Florencijoje, todėl vadinamas Florentina.

Susidomėjimas romėnų teise kilo IX-XI a. Vakarų Europoje, o ypač Italijoje. Buvo steigiamos mokyklos, 1088 m. įsteigtas Bolonijos universitetas. Tais laikais romėnų teisė tyrinėta apsiribojant trumpais nuostatų aiškinimais, komentarais – glosomis. Glosatoriai daugiau domėjosi dogma, o jų pasekėjai - postglosatoriai – praktiniu romėnų teisės pritaikymu. Jie pirmieji ėmė formuluoti teisės principus. Postglosatoriai papildė romėnų teisę Italijos miestų ir kanonų teisės elementais ir ši tapo universalia naujojo pasaulio teise. Romėnų teisė gebėjo puikiai derinti viešuosius ir privačiuosius interesus, todėl ją noriai priėmė sparčiai augantys miestai ir net senąsias tradicijas puoselėjantys feodalai.

Romėnų teisės atgimimas prasidėjo XI a. Vokietijos žemėse, nes čia ji buvo pripažinta galiojančia teise. Buvo įsteigti Prahos, Erfurto ir kt. universitetai, kuriuose pagrindinis dėstomas dalykas buvo romėnų teisė. Didžiulį vaidmenį suvaidino ir 1495 m. įsteigtas Imperijos Rūmų teismas, kuris buvo aukščiausioji teisminė instancija, nagrinėjanti civilines bylas. Jis sukūrė teismų praktiką, jog romėnų teisė turi būti taikoma subsidiariai. Tokia padėtis išsilaikė iki 1899 m., kai buvo parengtas Vokietijos imperijos civilinis kodeksas. 1797 m. Austrijos civilinis kodeksas, 1804 m. Napoleono kodeksas ir kt. taip pat buvo romėnų teisės sistemos kūriniai. Beje, romėnų teisės elementų yra ir visuose trijuose Lietuvos Statutuose, ypač trečiajame (1588 m.). Ir šiandien romėnų teisės elementų yra visų Europos valstybių civilinėje teisėje, pradedant bendraisiais teisės principais, baigiant institutais, nuostatomis, sąvokomis. Tai mes ir aptarsime toliau.

XII lentelių įstatymų reikšmė šiuolaikinei teisei reikalauja išskirtinio dėmesio. Ypatingą įtaką romėnų teisė padarė kontinentinės teisės tradicijos šalims romėnų teisės recepcijos periodu, kuomet ji buvo išsamiai nagrinėjama, tobulinama ir praktiškai pritaikoma viduramžių, o po to ir naujųjų amžių visuomeniniams santykiams reguliuoti.

Šiuolaikinės kontinentinės teisės tradicijos šalys iš romėnų teisės perėmė tai, kas svarbiausia - principus, institutus, sąvokas, t.y. pamatinius dalykus, be kurių šiandien neįsivaizduojame nei vienos modernios valstybės teisinės sistemos. Taigi toliau ir nagrinėsime, kaip XII lentelių reikšmė kontinentinės teisės tradicijai atsispindi vienoje iš Europos valstybių – Lietuvoje, palyginimui pateikdami pavyzdžių iš kitose Europos valstybėse galiojančios teisės.

2. 2. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kuriems šiuolaikinės teisės principams

Jau išsiaiškinome, jog XII lentelių įstatymai Romoje atsirado kaip patricijų ir plebėjų politinių kovų rezultatas. Iki tol patricijai piktnaudžiavo įstatymų interpretavimo laisve, nes

plebėjams įstatymų normos nebuvo prieinamos ir žinomos. Patricijai, be abejo, naudojosi susiklosčiusia padėtimi ir priimdavo sau palankius sprendimus. Tokia tvarka jiems būdavo tarsi privilegija ar lengvata plebėjų sluoksnio atstovų atžvilgiu.

Taigi į XII lentelių įstatymų tekstą buvo įtraukta norma, pagal kurią tautos susirinkimui uždrausta siūlyti priimti įstatymus, nustatančius lengvatas (IX lentelė). Būtent šioje normoje galime išvelgti visų asmenų lygybės prieš įstatymą principo užuomazgas, kurį randame tiesiogiai įtvirtintą daugumos šiandieninių Europos valstybių konstitucijose. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucijos⁴⁴ (toliau – LR Konstitucijos) 29 str. pirmojoje dalyje sakoma, kad: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“. Tą patį numato ir Prancūzijos Respublikos konstitucijos⁴⁵ (toliau – PR Konstitucijos) 1 str., kuriame sakoma, kad Prancūzijos Respublika užtikrina visų piliečių lygybę prieš įstatymą, nepaisant kilmės, rasės ar religijos. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas⁴⁶ (toliau – VFR Pagrindinis įstatymas) šį principą įtvirtina 3 straipsnyje, Rusijos Federacijos konstitucija⁴⁷ (toliau – RF Konstitucijos) – 19 straipsnyje.

Šis principas – tai vienas iš bendrųjų – taigi fundamentaliausių – teisės principų, įtvirtintas ne tik valstybių nacionaliniuose teisės aktuose, bet ir svarbiuose tarptautinės teisės aktuose: 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (7 str.), 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (14 str.). Jis reiškia, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimų ar pažiūrų⁴⁸. Šio principo, kurio reikšmė šiuolaikiniame pasaulyje yra didžiulė, genezę mes randame jau XII lentelių įstatymuose.

Ta pati norma, kuria nustatytas draudimas siūlyti priimti įstatymus, nustatančius lengvatas, taip pat yra ir neleistinumą piktnaudžiauti teise principo pirmapradė, nes tokiu būdu patricijams buvo uždrausta piktnaudžiaujant jiems suteikta įstatymų interpretavimo laisve nustatyti išimtis ir lengvatas. Šis principas išvedamas iš LR Konstitucijos 28 straipsnio, kuriame sakoma, jog, įgyvendinant savo teises bei laisves, privalu laikytis LR Konstitucijos, įstatymų ir nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁴⁹ (toliau – LR CK) šį principą įvardija tiesiogiai 1.2 ir 1.137 straipsniuose. Piktnaudžiavimas teise įvardijamas kaip draudimas įgyvendinti civilines teises tokiu būdu, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁴⁵ 1958 m. Prancūzijos Respublikos Konstitucija//<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>; prisijungimo laikas: 2009 10 20.

⁴⁶ 1949 m. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas//<http://www.constitution.org/cons/germany.txt>; prisijungimo laikas: 2009 10 20.

⁴⁷ 1993 m. Rusijos Federacijos Konstitucija// <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>; prisijungimo laikas: 2009 10 20.

⁴⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001. P.793.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai (LR CK 1.137 str. 3 d.).

XII lentelių įstatymuose šis principas atsispindi keliuose normose. Pirmą, IV-oje lentelėje įtvirtinta taisyklė, jog tėvui triskart atidavus sūnų parduoti, sūnus tampa laisvas nuo tėvo, t.y. apribotas tėvo piktnaudžiavimas valdžia. Antra, V-oje lentelėje apribota eikvotojo valia tvarkyti savo turtą, nes toks elgesys grėsė skurdu visai šeimai, taigi ribojama galimybė neribotai įgyvendinti savo teisę, nes tokiu elgesiu pažeidžiamos kitų asmenų (šiuo atveju – šeimos narių) teisės. Taigi jau XII lentelių įstatymais siekta užtikrinti visų asmenų teisėtų interesų apsaugą, draudžiant savo teises įgyvendinti tokia apimtimi, kad būtų pažeidžiami kito asmens interesai.

Be draudimų nustatyti lengvatas ir piktnaudžiauti savo teise, romėnų teisė suteikė asmenims ir labai svarbių laisvių. Štai VIII-oje lentelėje buvo numatyta galimybė draugijų nariams nusistatyti sau kokią tik pageidauja teisę, bet tik tol, kol ji nepažeidžia viešosios teisės reikalavimų. Ši norma gali būti laikoma sutarties laisvės principo pirmtake. Sutarties laisvės principas reiškia, kad kiekvienas veiksnus asmuo turi teisę sudaryti sutartį su kuo nori, o sutarties šalys turi teisę savo susitarimu nustatyti bet kokios sutarties sąlygas, neprieštaraujančias imperatyvioms įstatymo normoms, gerai moralei, sąžiningumo, protingumo, teisingumo ir kitiems teisės principams⁵⁰.

Šis principas yra kertinis šiuolaikinėje civilinėje teisėje, be kurio šiandieninė civilinė teisė praktiškai neįsivaizduojama. Valstybė į privačių asmenų santykius įsikiša tik tuomet, kai siekiama apsaugoti visai visuomenei svarbius privačių asmenų interesus. Šį principą įtvirtina LR Konstitucijos 46 str. 1 d., kurioje kalbama apie asmenų ūkinę laisvę ir iniciatyvą ir 35 str. 1 d., laiduojanti teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, o konkretina LR CK 1.2 str. ir 6.156 – 6.157 str. Jis be kita ko labai glaudžiai susijęs ir su dispozityvumo principu, kuris leidžia asmenims neperžengiant įstatymo nustatytų ribų pasirinkti savo elgesio modelį. Tai reiškia, kad šalys yra savo materialųjų teisių šeiminkės – jos gali jomis naudotis, nesinaudoti, gali jas perleisti kitiems asmenims⁵¹.

Šis principas labai reikšmingas ir civiliniam procesui, todėl jis tiesiogiai įvardintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁵² (toliau – LR CPK) 13 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad šalys gali laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis, pvz., civilinė byla gali būti iškelta tik suinteresuoto asmens iniciatyva, šalys turi teisę baigti bylą taikos sutartimi, šalys turi teisę skusti teismo sprendimą apeliacine tvarka ir t.t. Toks ginčo šalių

⁵⁰ Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P.64.

⁵¹ Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004. P.83.

⁵² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

dispozityvumas įtvirtintas jau XII lentelių įstatymuose, nes civilinė byla galėjo būti pradėta tik ieškovo iniciatyva, iki vidurdienio šalys galėjo sudaryti taikos sutartį, taip pat asmenys galėjo naudotis *provocatio ad populum*, t.y. apeliacijos teise. Nors dėl pastarojo instituto teisinės prigimties esama keleto nuomonių⁵³, tačiau neabejojama, jog bendrai tai buvo teisė apeliuoti į tautos susirinkimą dėl teismo sprendimo ar bausmės.

Taigi XII lentelių įstatymai davė pradžią vieniems iš pačių svarbiausių šiuolaikinės civilinės teisės principų – dispozityvumui ir sutarčių laisvei, kurie sudaro civilinės teisės esmę ir išskiria ją iš kitų teisės šakų.

Visos šiuolaikinės teisinės valstybės pripažįsta įstatymą (Konstituciją) kaip aukščiausią galią turintį teisės normų aktą. Įstatymo viršenybės principas pradėjo formuotis jau XII lentelių įstatymų epochoje. Vienas iš jo aspektų yra tas, jog įstatymas saisto ir patį įstatymų leidėją: jis negali nevykdyti savo paties išleistų įstatymų, būti tarsi jų „nepasiekiamas“⁵⁴. Vien XII lentelių atsiradimo faktas rodo, kad siekta nustatyti taisykles, kurių visi – įskaitant įstatymų leidėją - privalomai laikytųsi. Nebuvo numatyta jokių išimčių, priešingai – drausta balsavimui tautos susirinkime siūlyti įstatymus, nustatančius lengvatas.

Šiuolaikinė teisė ne tik perėmė, bet ir visuotinai vadovaujasi įstatymo viršenybės principu, kuris tiesiogiai susijęs ir su Konstitucijos viršenybės principu, jį papildo ir pratęsia⁵⁵. LR Konstitucijos 7 str. sako, jog negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai. Kitų Europos valstybių konstitucijose įstatymų (Konstitucijos) viršenybės principas taip pat įtvirtintas tiesiogiai, pvz., RF Konstitucijos 4 str., Lenkijos Respublikos Konstitucijos⁵⁶ 8 str. Teismai taip pat remiasi šiuo principu savo nutartyse⁵⁷.

Taigi įstatymų (Konstitucijos) viršenybės principas, įtrauktas į daugelio šiuolaikinių Europos valstybių konstitucijas, taip pat gali būti išvedamas jau iš XII lentelių įstatymų. Verta dėmesio yra vien jau pati romėnų teisės idėja turėti rašytinį kodifikuotą aukščiausios teisinės galios teisės aktą. Šiuolaikinės valstybės tokiu teisės aktu pripažįsta savo nacionalines konstitucijas.

XII lentelių įstatymai buvo iškabinti svarbiausioje miesto aikštėje ir tai buvo padaryta tam, kad kiekvienas Romos gyventojas galėtų su jais susipažinti bei, esant reikalui, negalėtų pasiteisinti įstatymų nežinojimu. Iš čia yra kilę dar keli bendrieji teisės principai: „Galioja tik paskelbti įstatymai“ (LR Konstitucijos 7 str. 2 d.), t.y. įstatymai negalioja ir negali būti taikomi, jei jie nėra oficiliai paskelbti, ir „Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“ (LR

⁵³ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.134.

⁵⁴ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Nurodytas darbas. P.246.

⁵⁵ Ten pat. P.246.

⁵⁶ 1997 m. Lenkijos Respublikos Konstitucija// <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>; prisijungimo laikas: 2009 10 21.

⁵⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis c. b. UAB „Baltijos žuvis“ v. G. P., Nr. 3K-3-561/2006.

Konstitucijos 7 str. 3 d.), t.y. preziumuojama, jog viešai paskelbti įstatymai visiems yra prieinami, todėl ir žinomi. Galiojantis LR CK taip pat įtvirtina ir civilinės teisės šakos lygiu konkretina šiuos du principus 1.7 ir 1.6 straipsniuose, kuriuose sakoma, kad „įstatymų nežinojimas ar netinkamas jų nuostatų suvokimas neatleidžia nuo juose numatytų sankcijų taikymo ir nepateisina įstatymų reikalavimų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo“ (LR CK 1.6 str.) ir „galioja tik įstatymų nustatyta tvarka paskelbti civiliniai įstatymai ir kiti civilinius santykius reglamentuojantys teisės aktai“ (LR CK 1.7 str. 1 d.).

Oficialus įstatymų paskelbimas, laikantis Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytos tvarkos, yra būtina sąlyga ne tik tam, kad įstatymai įsigaliotų, bet ir kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie įstatymai galioja, koks yra jų turinys, ir juos vykdytų⁵⁸. Iš čia išvedami teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principai, kurie pripažįstami bendraisiais Europos Sąjungos teisės principais. Jie tiesiogiai įtvirtinti LR CK 1.2 straipsnyje: „civiliniai santykiai reglamentuojami vadovaujantis <...> teisinio apibrėžtumo, <...> ir teisėtų lūkesčių <...> principais“.

Teisinio apibrėžtumo principo turinį sudaro šios idėjos: teisėtai įgytas civilines teises privalu pripažinti, gerbti ir ginti, draudimas taikyti civilinius įstatymus atgaline tvarka, suprantamos ir aiškos kalbos reikalavimas, senaties termino taikymo reikalavimas⁵⁹. Šių idėjų laikymasis sąlygoja teisinių santykių stabilumą, teisinės padėties aiškumą. Taip pat vienas iš šio principo turinio elementų yra draudimas pernelyg dažnai keisti įstatymus, kad atitinkamai veikdamas asmuo turėtų garantiją, jog ir toliau civilinių teisinių santykių reglamentavimas drastiškai nepasikeis⁶⁰. Teisėtų lūkesčių principas reiškia, jog tuomet, kai teisinė sistema asmenį įtikina, kad jis, vadovaudamasis galiojančiais įstatymais, gali siekti tam tikrų tikslų, tai tokio asmens lūkesčiai, jei jie teisėti ir protingi, privalo būti apsaugoti.

Šių principų ištakos taip pat glūdi XII lentelių įstatymuose. Visų pirma, kaip teigia prof. dr. S. Vėlyvis ir doc. dr. M. Jonaitis, jau vien pačios XII lentelių įstatymų priėmimo aplinkybės laikytinos reikšmingomis šių principų formavimuisi, kadangi *decemviri* iš esmės nekūrė naujų teisės normų – didžiąją dalį įstatymų sudarė jau žinomos paprotinės teisės normos, vadinasi, buvo siekiama išlaikyti teisinį stabilumą. Be to, užrašytos buvo daugiausiai tik tos teisės normos, dėl kurių galėjo kilti ginčų. Jas užrašius, ginčų tikimybė sumažėjo, nes, prieš atlikdamas tam tikrus veiksmus, asmuo jau aiškiai žinojo savo teises ir pareigas bei pasekmes, jei nesilaikys visiems vienodai taikomų elgesio taisyklių. Vadinasi, laikantis XII lentelių įstatymų normų,

⁵⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Nurodytas darbas. P.252.

⁵⁹ Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. P.66.

⁶⁰ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys. Jurisprudencija, 2007. P.35.

nebus pažeisti niekieno teisėti lūkesčiai, nes vadovaujantis įstatymais, lūkesčiai, jei jie teisėti ir protingi, bus apsaugoti.

Dar vienas labai svarbus šiuolaikinei teisei principas, atėjęs iš romėnų teisės yra „*ex injura non oritur jus*“, t.y. kad iš neteisės neatsiranda teisė. XII lentelių įstatymuose šis principas gali būti išvedamas iš VIII-os lentelės, kurioje įrašytas draudimas vogtą daiktą įgyti nuosavybėn įgyjamą senatimi. Vagystė – neteisėtas veiksmas, vadinasi, jo pasekoje įgyti nuosavybės teisę į vogtą daiktą neleistina. Tai bendrasis teisės principas, laikomas teisėtumo principo sudedamąja dalimi⁶¹. Juo plačiai remiamasi teismų praktikoje⁶². Jo ištakas vėlgi randame XII lentelių įstatymų tekste.

Ypatingai auštą to meto romėnų teisinės kultūros lygį parodo ne tik anksčiau minėtos XII lentelių įstatymų normos, iš kurių išvedami pagrindiniai šiuolaikinės civilinės teisės principai, bet ir kitos normos, kuriose suformuluotos bendrosios kitų teisės šakų principinės nuostatos. Ryškiausia iš jų, kurios pradmenis randame XII lentelių įstatymuose – tai nekaltumo prezumpcija, kurios užuomazgas randame IX-os lentelės normoje, draudžiančioje užmušti bet kurį myriop nenuteistą žmogų.

Nekaltumo prezumpcija įtvirtinta LR Konstitucijos 31 str. 1 dalyje: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“. Tą pačią nuostatą atkartoja ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁶³ (toliau – LR BPK) 44 str. 6 dalis: „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“.

Tai, jog nekaltumo prezumpcija yra viena iš tų principinių nuostatų, be kurių neišsivaizduojama šiandieninė baudžiamoji teisė, įrodo ir šio principo įtvirtinimas tarptautiniuose teisės aktuose: Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 11 str., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje. Nekaltumo prezumpcijos principą randame tiesiogiai įtvirtintą ir kitų Europos valstybių konstitucijose, pvz., RF Konstitucijoje jis įtvirtintas 49 str., Lenkijos Respublikos Konstitucijos 42 str., Ispanijos Karalystės konstitucijos⁶⁴ 24 straipsnyje.

Kiti be galo svarbūs šiuolaikinei teisei principai, glaudžiai susiję su teismų veikla, taip pat pradėti formuoti jau XII lentelių įstatymuose.

⁶¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.150.

⁶² LVAT teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 31 d. nutartis a. b. *Medžiotojų klubas „Sakalas“ v. Kupiškio rajono medžioklės plotų vienetų sudarymo ir jų ribų keitimo komisija*, Nr. P-415-228-07; LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 4 d. nutartis c. b. *M. T. ir UAB „Drevida“ v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3-K3-5/2009.

⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

⁶⁴ 1978 m. Ispanijos Karalystės konstitucija// http://www.servat.unibe.ch/icl/sp00000_.html; prisijungimo laikas: 2009 10 21.

LR Konstitucijos 31 str. 2 dalyje sakoma, jog: „asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas“. Tas pats principas įtvirtintas ir kitų Europos valstybių konstitucijose, pvz., Lenkijos Respublikos Konstitucijos 45 str., RF Konstitucijos 120 str., PR Konstitucijos 64 str. Analogiškos nuostatos dėl teisėjų nepriklausomumo ir bešališkumo įtvirtintos LR CPK 21 str. ir LR BPK 44 str. 5 d., taip pat Lietuvos Respublikos teismų įstatyme⁶⁵.

Teisėjo ir teismo nepriklausomumas yra ne savitiksliis dalykas, bet būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų, fundamentalus demokratinės valstybės bruožas⁶⁶. Jo ištakas XII lentelių įstatymuose randame IX-oje lentelėje, kurioje numatyta mirties bausmė teisėjui ar arbitrai už bylos išnagrinėjimą. Taigi jau tuo metu romėnų teisėje formavosi labai pažangūs šiuolaikinės teisės principai, už kurių pažeidimą grėsė maksimalios bausmės. Tai rodo, jog senovės Romoje, taip pat kaip ir šiandien, teismo ir teisėjo darbas buvo labai aukštai vertinamas, siekta kiek įmanoma objektyvesnio bylos išsprendimo.

Dar vienas šiandien plačiai žinomas ir taikomas principas, kurio pradmenis randame XII lentelių įstatymuose – tai *audiatur et altera pars* (tebūnie išklaudyta ir antroji pusė), t.y. teisė būti išklausytam. Jį galime išvesti iš XII įstatymų lentelių normų, kurios reguliuoja teismo proceso eigą. Pvz., I-oje lentelėje įtvirtinta nuostata, jog ieškovui pakvietus, atsakovas turi atvykti, o jei jis dėl amžiaus arba ligos negali to padaryti, tuomet ieškovas parūpina kinkinį. Toje pačioje lentelėje yra nurodyta, kad kiekvienas iš bylos šalių gina savo poziciją, kai abu yra atvykę. Matome, jog siekta užtikrinti abiejų šalių dalyvavimą.

Šių dienų teisėje *audiatur et altera pars* principas taip pat įtvirtintas ir plačiai naudojamas, pvz., LR CPK 117-134 straipsniuose, kuriuose įtvirtinta teisė būti išklausytam, įteikiant teismo procesinius dokumentus ir tokiu būdu sudarant galimybę abiem šalims dalyvauti procese ir apginti savo interesus. Šį principą ne kartą tiesiogiai įvardijo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) savo nutartyse⁶⁷.

Kaip minėta, XII lentelių įstatymų I-oje lentelėje ieškovas įpareigojamas parūpinti kinkinį, jei atsakovo liga ar amžius yra kliūtis atvykti į teismą. Kinkinys tuo metu buvo pati elementariausia transporto priemonė, taigi ieškovas buvo įpareigotas sudaryti tik būtinas sąlygas, reikalingas atvykti į teismą⁶⁸. Šioje normoje galime išvelgti besiformuojantį principą *impossibilia nulla obligatio est*, t.y. nustatant reikalavimus ir įpareigojimus, būtina paaisyti to,

⁶⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 17-649.

⁶⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Nurodytas darbas. P.249-250.

⁶⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 28 d. nutartis c. b. R. T. v. N. M., Nr. 3K-3-681/2006; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 3 d. nutartis c. b. V.Svilainytė v. James Geddas Douglas, Nr. 3K-3-377/2003.

⁶⁸ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.28.

ar jie yra realiai įgyvendinami⁶⁹. Romos teisininkams šis principas reiškė akivaizdžią tiesą, kad niekas negali būti įpareigotas atlikti tai, kas negali būti atlikta⁷⁰. Šiuolaikinėje teisėje šis principas įtvirtintas LR CK 6.3 str. 4 d.: „prievolės dalyku negali būti tai, kas neįvykdoma“. Jis plačiai taikomas ir komentuojamas LAT nutartyse⁷¹.

Taigi jau senovės Romoje siekta, jog abi šalys būtų informuotos apie vykstantį procesą, turėtų galimybę atvykti ir pareikšti savo reikalavimus ir atsikirtimus, kad kiekvienas kilęs ginčas būtų išspręstas kuo objektyviau.

Dar vienas labai svarbus principas, kilęs iš XII lentelių įstatymų – tai operatyvumo arba koncentracijos principas, kurio esmė yra reikalavimas, jog kilęs ginčas būtų išnagrinėtas per įmanomai trumpesnę laiką, nes egzistuoja tiek privatus (šalių), tiek viešasis (visuomenės) suinteresuotumas atkurti tarp šalių teisinę taiką. Štai I-oje lentelėje yra norma, kurioje nurodoma, kad jeigu abi bylos šalys yra atvykusios ir davė parodymus, tai teisėjas turi bylą išspręsti ir sprendimą priimti iki saulėlydžio.

Šiuolaikinėje teisėje šis principas taip pat plačiai naudojamas ir taikomas. Jis įtvirtintas net tik nacionaliniuose, bet ir tarptautinės teisės aktuose, pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. yra reikalavimas, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. LR CPK 7 str. operatyvumas įvardijamas kaip proceso koncentracijos principas, bet jų esmė yra ta pati, t.y. tiek šalys, tiek teismas privalo siekti, kad byla būtų išnagrinėta iš esmės jau per pirmąjį teismo posėdį.

Taigi jau senovės Romoje buvo siekiama užkirsti kelią proceso vilkinimui, siekti proceso koncentruotumo ir operatyvumo. Šių principų reikšmė ir šiandien išlieka itin aktuali.

Matome, jog XII lentelių įstatymų reikšmė vienu iš pačių svarbiausių šiuolaikinės teisės principų formavimuisi yra be galo didelė. Ta įtaka, kurią romėnų teisė padarė šiuolaikinės teisės principų raidai, neginčijama. Iš XII lentelių įstatymų eilučių susiformavę principai randami daugumoje kontinentinės teisės sistemos šalių, tarp jų – ir Lietuvoje. Jie aptinkami ir bemaž visose teisės šakose. Daugiausiai jų randame civilinėje teisėje, nes romėnų teisė labiausiai persismelkė į privačių santykių sferą, bet neką mažiau principų perėmė ir šiuolaikinė konstitucinė, baudžiamoji bei administracinė teisė. Šie principai šiandien įtvirtinti daugelio Europos valstybių konstitucijose ir sukonkretinti, papildyti bei išplėtoti atskirų teisės šakų kodeksuose, taip pat atskiruose įstatymuose. Šiais principais neabejotinai remiasi ir teismai, vykdydami teisingumą.

⁶⁹ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.28.

⁷⁰ Dambrauskaitė A. Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „Impossibilium nulla obligatio est“ taikymas šiuolaikinėje teisėje. Jurisprudencija, 2009. P.316.

⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartis c. b. R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai“, Nr. 3K-3-72/2007.

Apžvelgėme tik dalį pačių svarbiausių principų, kuriuos šiuolaikinė teisė perėmė iš romėnų teisės, o konkrečiau – iš XII lentelių įstatymų. Smulkiau panagrinėję, principinių nuostatų, perimtų iš romėnų teisės, rastume ir daugiau, tačiau šiame darbe norime atskleisti XII lentelių įstatymų reikšmę visapusiškai, todėl pereiname prie XII lentelių įstatymų reikšmės Lietuvos civilinei materialinei teisei.

2. 3. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės Lietuvos civilinės materialinės teisės nuostatoms

Kaip minėta, XII lentelių įstatymai buvo šiuolaikinių teisės principų pradmenys, tačiau ne tik jų. Juose aptinkame daugybę šiuolaikinei civilinei teisei puikiai pažįstamų institutų bei nuostatų: paveldėjimą, globą ir rūpybą, įgyjamąją senatį ir kt. Toliau juos ir aptarsime.

Šiuolaikinė teisė perėmė vienas iš pačių svarbiausių paveldėjimo instituto nuostatų, kurios įtvirtintos daugumos šiuolaikinių Europos valstybių civiliniuose kodeksuose. Normos, XII lentelių įstatymuose reglamentuojančios paveldėjimo teisę, surašytos V-oje lentelėje. Testamentiniam paveldėjimui suteikiamas prioritetas prieš įstatyminį paveldėjimą: „Jeigu nesudaręs testamentu tas mirs, kurio savųjų įpėdinių nėra, jo turtą teperima artimiausias agnatas“. Iki tol, manoma, buvo paveldima tik pagal įstatymą, nes siekta išlaikyti turtą šeimoje ir apsaugoti turtinius šeimos narių interesus.

Šiuolaikinė Lietuvos civilinė teisė taipogi įtvirtina analogišką testamentinio paveldėjimo prioritetą: „Pagal įstatymą paveldima, kada tai nepakeista ir kiek nepakeista testamentu“ (LR CK 5.2 str. 2 d.). Toks pat teisinis reguliavimas įtvirtintas ir kitose Europos šalyse, pvz., Rusijos Federacijos civilinio kodekso⁷² (toliau - RF CK) 1111 str. sakoma, jog pagal įstatymą paveldima tuomet, kai tai nepakeista testamentu bei kitais kodekse numatytais pagrindais.

XII lentelių įstatymuose taip pat įtvirtinta dar viena mūsų laikus pasiekusi taisyklė, jog paveldėjimo atveju paveldimas ne tik turtas, bet ir su juo susiję skoliniai išipareigojimai: V-oje lentelėje sakoma, kad palikimo skolos *ipso iure* padalinamos proporcingai kiekvieno įpėdinio paveldimai daliai.

Tokią pačią normą randame LR CK 5.52 str., kuriame norodoma, jog palikimą perėmus keletui įpėdinių, visi jie už palikėjo skolas atsako solidariai visu savo turtu. Analogišką teisinį

⁷² Rusijos Federacijos civilinis kodeksas// <http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-001.htm>; prisijungimo laikas: 2009 10 21.

reguliavimą nustato ir kitų kontinentinės teisės sistemos šalių civilinė teisė, pvz., RF CK 1175 str., Vokietijos Federacinės Respublikos civilinio kodekso⁷³ (toliau – VFR CK) 2058 str. ir kt.

V-oje lentelėje įtvirtinta absoliuti testamento sudarymo laisvė: „tai, ką kas nors testamente nustatė dėl turto arba savo daiktų globos, tebūnie teisė“. Į šią formuluotę taip pat įėjo ir legatai (testamentinės išskirtinės) – teisės ginami testatoriaus įsipareigojimai testamentiniam įpėdiniui įgyvendinti jo paskutinę valią ir įvykdyti kurią nors prievolę vieno ar kelių asmenų naudai, tačiau palikti tokį testamentą, kuriame būtų vien tik legatai, nebuvo leidžiama⁷⁴.

Testamentinė išskirtinė numatyta ir šių dienų civilinėje teisėje: „testatorius turi teisę įpareigoti įpėdinį pagal testamentą įvykdyti kokią nors prievolę (testamentinę išskirtinę) vieno ar kelių asmenų naudai“ (LR CK 5.23 str. 1 d.), VFR CK 1939 str. legatas įvardintas kaip iš testamento kilusios naudos gavimas neturint paveldėtojo statuso, o RF CK 1137 str. testamentinė išskirtinės sąvoka yra analogiška įtvirtintai LR CK, tačiau su priedu, kad leidžiama sudaryti testamentą, kuriame būtų tik legatai (priešingai nei aptariamojo laikotarpio romėnų teisėje).

Kitas svarbus ir romėnų teisėje išplėtotas institutas, kurio kai kurias nuostatas perėmė šiuolaikinė civilinė teisė – tai globa ir rūpyba. *Decemviri* V-oje lentelėje nustatė, kad tų, kuriems globėjas nebuvo paskirtas testamentu, globėjais tampa jų agnatai. Toje pačioje V-oje lentelėje psichiškai neveiksniam arba turtą eikvojančiam asmeniui nustatyta privaloma rūpyba.

LR CK 3.249 str. įtvirtinti vaiko globos (rūpybos) nustatymo principai, iš kurių vienas tap pat yra pirmumo teisės suteikimas vaiko artimiesiems giminaičiams tapti jo globėjais (rūpintojais), atsižvelgiant į vaiko interesus. LR CPK 506 str. 2 d. 2 punkte įtvirtintas reikalavimas, skiriant globėją ar rūpintoją, be kitų duomenų pateikti ir duomenis apie giminystės ryšį. Taip pat šiandien LR CK 2.10 str. numato, jog teismo tvarka dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės pripažintas neveiksnio asmuo turi būti globojamas globėjo. Tą patį numato ir kitų valstybių civilinė teisė, pvz., VFR CK 1896 straipsnyje nurodyta, kad jei asmuo dėl psichinės ligos negali visiškai ar iš dalies pasirūpinti savo interesais, teismas privalo skirti globėją, RF CK 29 str. sakoma, jog asmeniui, kuris dėl teismo tvarka pripažintos psichinės negalios negali suprasti savo veiksmų bei jų kontroliuoti, turi būti paskirtas globėjas, Prancūzijos Respublikos civilinio kodekso⁷⁵ (toliau - PR CK) 17-3 str. nustato privalomą globą asmeniui nuo 16 iki 18 metų, kuris dėl savo fizinių ar psichinių sutrikimų negali tinkamai atstovauti savo paties interesams.

Labai svarbi šiuolaikinei teisei norma, kuri buvo įtraukta jau į XII lentelių įstatymų tekstą, tai reikalavimas globėjui būti sąžiningam ir veikti išimtinai globotinio interesais (VIII-oji

⁷³ Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas//http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#BGBengl_000P38; prisijungimo laikas: 2009 10 21.

⁷⁴ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius, 1999. P.202.

⁷⁵ Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas//http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf; prisijungimo laikas : 2009 10 22.

lentelė). LR CK 3.244 str. 1 d. nustatytas tapatus reikalavimas: „neveiksnaus ar ribotai veiksnus asmens turtą ir jo duodamas pajamas globėjas ar rūpintojas turi naudoti išimtinai neveiksnaus arba ribotai veiksnus asmens interesais“. Adekvatų tesinį reguliavimą numato RF CK 37 str. 1 d., kurioje nurodoma, jog globotinio pajamos turi būti naudojamos išimtinai globotinio interesais.

Iš XII lentelių įstatymų į šių dienų civilinę teisę taip pat perkelta ir kitų svarbių šeimos teisės principų. Vertas dėmesio yra tiesiogiai IV-oje lentelėje įvardintas tėvystės nustatymo principas: „moteris... pagimdė vienuoliktą mėnesį po vyro mirties <...> decemviri nurodė, jog žmogus gimsta dešimtą mėnesį nuo pradėjimo, o ne vienuoliktą“. Tai reiškė, kad gimęs po dešimt mėnesių po savo motinos vyro mirties, yra laikomas mirusiojo įpėdiniu bei paveldi mirusiojo turtą⁷⁶.

Šiandieninėje šeimos teisėje suformuluota beveik tokia pati taisyklė, tačiau skaičiuojant ne mėnesių, o dienų tikslumu: „kai vaikas gimsta praėjus ne daugiau kaip trims šimtams dienų <...> po vyro mirties, kaip vaiko tėvas pripažįstamas buvęs vaiko motinos sutuoktinis“ (LR CK 3.140 str. 2 d.). Panašus teisinis reglamentavimas vyrauja ir kitose kontinentinės teisės šeimos valstybėse, pvz., VFR CK 1593 str. numato, kad jei vaikas gimsta per 300 dienų nuo vyro mirties, tai yra pakankamas įrodymas, jog buvęs vaiko motinos sutuoktinis yra vaiko tėvas.

Geraį pažįstamas ir plačiai šiuolaikinėje civilinėje teisėje taikomas įgyjamosios senaties institutas taip pat kilęs iš romėnų teisės ir įtvirtintas XII lentelių įstatymuose. Jis apibrėžia galimybes įgyti nuosavybės teisę į daiktą valdžius jį įstatymo nustatytą laiką. VI-oje lentelėje *decemviri* nustatė, kad: „žemės sklypo įgijamosios senaties laikas yra dveji, ... visų kitų daiktų – vieneri metai“. Tačiau tuo pačiu VIII-oje lentelėje uždraudė įgyjamąją senatimi nuosavybėn įgyti vogtą daiktą. Kaip jau minėjome, ši nuostata tiesiogiai susijusi su bendruoju teisės principu, jog iš neteisės neatsiranda teisė.

Įgyjamosios senaties instituto sampratą randame ir šiandieninio LR CK 4.68 str. 1 dalyje. Nekilnojamojo daikto įgyjamosios senaties terminas yra ne mažiau kaip dešimt, o kilnojamojo – ne mažiau kaip trys metai. RF CK 234 str. numato penkiolikos metų įgyjamosios senaties terminą nekilnojamajam daiktui ir penkių metų senaties terminą kilnojamajam daiktui. PR CK 2265 str. taip pat nustatytas dešimties metų nekilnojamojo daikto įgyjamosios senaties terminas, bet su tam tikromis išimtimis. Taipogi šiuolaikinė civilinė teisė išlaikė ir reikalavimą, kad valdymas, kuris yra pagrindas įgyti nuosavybės teisę pagal įgyjamąją senatį, turi būti teisėtas ir įgytas gera valia. Minėtas reikalavimas nustatytas LR CK 4.70 str. 1 dalyje: „asmuo, įgyjantis daiktą nuosavybėn įgyjamąją senatimi, turi būti ne tik sąžiningas to daikto įgijėjas, <...>, bet taip

⁷⁶ Vėlysis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. Jurisprudencija, 2008. P.9.

pat jis privalo išlikti sąžiningas valdytojas visą įgyjamąsios senaties laiką ir net įgydamas daiktą nuosavybėn įgyjamąja senatimi neturi žinoti apie kliūtis, trukdančias įgyti jam tą daiktą nuosavybėn, jeigu tokių kliūčių būtų“. Analogiškas daikto įgijimo įgyjamąja senatimi sąlygas numato ir kitų Europos valstybių civiliniai kodeksai: RF CK 234 str., PR CK 2265 str., VFR CK 937 str. ir t.t.

Ne Romos piliečiai neturėjo teisės įgyti nuosavybės teisės į daiktą įgyjamąsios senaties būdu, tačiau jie galėjo daiktą nusipirkti. Daikto pardavėjas, pagal XII lentelių įstatymų VI-oje lentelėje nustatytą taisyklę, privalėdavo svetimšaliui pirkėjui garantuoti, kad jokie tretieji asmenys neturi tokių nuosavybės teisių į daiktą, kurių pagrindu daiktas galėtų būti iš pirkėjo išreikalaujamas teismo tvarka⁷⁷.

Palyginimui, LR CK 6.321 str. 1 dalyje nurodyta, kad pardavėjas privalo patvirtinti, kad į perduodamus daiktus tretieji asmenys neturi jokių teisių ar pretenzijų, išskyrus ten pat nurodytus atvejus. RF CK 460 str. 1 d. yra analogiška LR CK 6.321 str. 1 d., o štai VFR CK 433 str. 2 d. sakoma, jog pardavėjas turi užtikrinti pirkėjui perduodamo daikto fizinių ir teisinių trūkumų nebuvimą. Teisiniai trūkumai, mūsų nuomone, tai yra galimi daikto teisiniai suvaržymai: hipoteka, areštas ar pan.

Dar viena svarbi paminėti nuostata, kuri įtraukta į XII lentelių įstatymų turinį ir perkelta į šiuolaikinę teisę, tai pirkimo-pardavimo sutarties sąlygos. Jos nustatytos VII-oje lentelėje, kurioje sakoma, kad pardavėjo parduotus ir perduotus daiktus pirkėjas įgyja ne kitaip, kaip tik sumokėdamas pardavėjui kainą arba kitokiu būdu užtikrindamas atlyginimą, kaip pavyzdžiui, paskirdamas laiduotoją arba duodamas užstatą. Vadinasi, pardavėjas įpareigojamas daiktą perduoti, o pirkėjas – sumokėti pardavėjui daikto kainą arba kitokiu būdu užtikrinti atlyginimą.

LR CK 6.305 str. 1 d. įtvirtinta adekvačią normą kurioje nurodama, jog pirkimo-pardavimo sutartimi pardavėjas įsipareigoja perduoti daiktą pirkėjui nuosavybės ar patikėjimo teise, o pirkėjas įsipareigoja priimti daiktą ir sumokėti už jį nustatytą kainą. VFR CK 433 str. numato pardavėjui pareigą perduoti daiktą ir užtikrinti jo fizinių bei teisinių trūkumų nebuvimą, o pirkėjas įpareigojamas priimti perduodamą daiktą ir sumokėti už jį nustatytą kainą. Šiek tiek abstraktesnį teisinį reguliavimą numato PR CK 1582 str., kuriame nurodyta, kad pirkimo-pardavimo sutartimi pardavėjas įsipareigoja daiktą perduoti, o pirkėjas – už jį sumokėti.

Atlyginimo užtikrinimas romėnų teisėje, paskiriant laiduotoją arba duodant užstatą, šiuolaikinėje teisėje gali būti traktuojamas kaip prievolės įvykdymo užtikrinimas, kurio būdai nurodyti LR CK 6.70 str. 1 d.: „prievolių įvykdymas gali būti užtikrinamas <...> netesybomis, įkeitimu (hipoteka), laidavimu, garantija, rankpinigiais ar kitais sutartyje numatytais būdais“. RF

⁷⁷ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.67.

CK 329 str. nustatyta, kad prievolių įvykdymo užtikrinimo būdai yra netesybos, laidavimas, garantija, skolininko turto sulaikymas, rankpinigiai ir kiti įstatymu arba sutartimi nustatyti būdai.

Taigi XII lentelių įstatymai numatė vos du prievolių užtikrinimo būdus, tuo tarpu šiuolaikinė civilinė teisė jų žino kur kas daugiau, tačiau pati idėja tam tikru būdu užtikrinti prievolės įvykdymą, matome, kilusi iš romėnų teisės.

XII lentelių įstatymai numatė ne tik išankstinį prievolės įvykdymo užtikrinimą, bet ir būdus nedelsiant pačiam kreditoriui apginti jau pažeistą savo teisę. XII-oje lentelėje užrašyta norma, leidžianti kreditoriui paimti skolininkui priklausantį daiktą kaip užstatą. Tiesa, tuometinėje romėnų teisėje tokia galimybė buvo numatyta tik ginčiuose, susijusiuose su aukojimu dievams skirtais daiktais⁷⁸.

Šiuolaikinė civilinė teisė numato kreditoriui galimybę apginti savo teisėtus interesus, pasinaudojant daikto sulaikymo teise tol, kol skolininkas įvykdo prievolę (LR CK 6.69 str. 1 d.). Toki pat kreditoriaus interesų gynimą numato PR CK 2286 str. 1 d., RF 359 str. Nors daikto sulaikymo aplinkybės, tvarka ir sąlygos XII lentelių įstatymuose ir šiandieninėje civilinėje teisėje skiriasi iš esmės, tačiau pati daikto sulaikymo idėja, kaip vienas iš būdų ginti kreditoriaus interesus, yra kilusi iš *decemviri* vykdytos įstatymų leidybos veiklos.

Dar viena nuostata, iš XII lentelių įstatymų perkelta į šiuolaikinį civilinių santykių reglamentavimą, tai VI-oje lentelėje įtvirtinta pardavėjo atsakomybė už garantavimą, jog jo parduodama prekė pasižymi tam tikromis savybėmis arba neturi trūkumų. Jei paaiškėdavo trūkumai, kurių pardavėjas garantavo nesant ir jis neigia tai, ką buvo sakęs anksčiau, jis privalėdavo sumokėti dvigubos daikto vertės dydžio baudą⁷⁹.

Šiandien galiojančiame LR CK 6.317 str. 1-2 d. taip pat nurodyta, kad pardavėjas patvirtina (garantuoja) perduodamo daikto kokybę. Pardavėjas atsako už daikto trūkumus, jeigu pirkėjas įrodo, kad jie atsirado iki daiktų perdavimo arba dėl priežasčių, atsiradusių iki daiktų perdavimo (LR CK 6.333 str. 1 d.). Pirkėjas tokiu atveju gali savo pasirinkimu pareikalauti sumažinti daikto pirkimo kainą, grąžinti sumokėtą kainą, pakeisti daiktą tinkamos kokybės daiktu arba pašalinti daikto trūkumus (LR CK 6.334 str. 1 d.).

XII lentelių įstatymai ėmėsi reguliuoti ir nuostolius, galėjusius atsirasti dėl daikto pasaugos (*depositum*). *Depositum* senovės Romoje, skirtingai nei šiuolaikinėje teisėje, buvo tik neatlygintina⁸⁰. VIII-oje lentelėje pasakyta, kad praradus ar pakenkus pasaugai duotam daiktui, galima reikalauti atlyginti dvigubą pasaugai duoto daikto vertę.

Galiojantis LR CK, tarp šalių esant neatlygintinei pasaugos sutarčiai, taip pat numato saugotojo atsakomybę už daikto praradimą, dalies jo trūkumą ar sugedimą (LR CK 6.846 str.).

⁷⁸ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.126.

⁷⁹ Ten pat. P.66.

⁸⁰ Zimmermann R. The law of obligations – Roman foundations of the civilian tradition. Cambridge, 1995. P. 205.

Dvigubos daikto vertės kompensacija nenumatyta, tačiau saugotojas privalo atlyginti daikto ar jo dalies vertę bei nuostolius, jei daikto nebegalima naudoti pagal ankstesnę paskirtį.

Romėnų teisė žinojo nemažai daiktų klasifikacijų, kurių dauguma perkelta į šių dienų civilinę teisę. Tai *res mobiles* ir *res immobiles* (kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai – LR CK 4.2 str.), *res fungibiles* ir *species* (pakeičiamieji ir nepakeičiamieji daiktai – LR CK 4.3 str.), *res in commercio* ir *res extra commercium* (daiktai neišimti iš apyvartos ir daiktai išimti iš apyvartos – LR CK 4.7 str.), taip pat paprastieji (*quae uno spiritu continentur*), sudėtiniai (*corpora ex contingentibus*) ir surenkamieji daiktai (*corpora ex distantibus*) ir daug dar daug kitų. Iš pastarosios klasifikacijos mums toliau bus aktualūs sudėtiniai daiktai, t.y. *corpora ex contingentibus*, nes su jų teisiniu statusu yra susijusi VI-oje lentelėje įtvirtinta norma, draudžianti išimti net ir vogtą siją, įjungtą į statinį ar vynuogyną, ar reikalauti ją gražinti iš svetimo neteisėto valdymo. Suteikiama tik teisė pareikšti ieškinį dėl dvigubos sijos vertės atlyginimo. Toks teisinis reguliavimas buvo tiesiogiai susijęs su daikto teisinio režimo ypatybėmis: į atskiras sudėtinių daiktų - tokių kaip statinys ir vynuogynas – dalis nebuvo pripažįstamos jokios išskirtinės teisės. Galiojo principas, kad sudėtinio daikto dalies likimas yra toks pat kaip ir viso daikto⁸¹. Šiuo atveju, sija – sudėtinė statinio ar vynuogyno dalis, vadinasi, jos likimas yra toks pat kaip ir viso daikto. Tokiu teisiniu reguliavimu buvo siekiama užkirsti kelią iracionaliam ir neekonomiškam pastatų ar vynuogynų naikinimui⁸².

Šiuolaikinė civilinė teisė iš romėnų teisės perėmė sudėtinių daiktų teisinio režimo reguliavimą ir įtvirtino jį LR CK 4.13, 4.14, 4.15 straipsniuose. Minėta sija, vadovaujantis galiojančiu LR CK, galėtų būti pagrįstai tapatinama su antraeiliu daiktu, o dar tiksliau – su viena iš antraeilių daiktų rūšių – esmine pagrindinio daikto dalimi (LR CK 4.13 str. 2 d.). Pagal LR CK 4.15 str., esminėmis pagrindinio daikto dalimis yra laikomi daiktai, kurie įeina į pagrindinio daikto sudėtį ir su juo susiję taip neatskiriamai, kad be jų pagrindinis daiktas negalėtų būti naudojamas pagal paskirtį arba būtų pripažintas nevisaverčiu. Šiuolaikinė teisė taipogi nenustatytą galimybės reikalauti gražinti daikto natūra, o tik suteiktą teisę pareikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje (jei daiktas būtų pavogtas) dėl nuostolių atlyginimo.

Kitas labai svarbus institutas, iš romėnų teisės pasiekęs mūsų laikus - tai servitutas. Servitutas (*servitus*) – tai ribota daiktinė teisė į svetimą daiktą, kurios rūšių romėnų teisė žinojo iš tiesų nemažai⁸³. Šiame darbe mums svarbiausia aptarti tas servitutų rūšis, kurios buvo įtvirtintos XII lentelių įstatymuose. Pirmoji iš jų – tai kelio servitutas (*servitus viae*), suteikiantis teisę naudotis keliu, o jo plotį nustatė XII lentelių įstatymai⁸⁴. VII-oje lentelėje nustatyta, kad

⁸¹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. P.105-106.

⁸² Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.71.

⁸³ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. P.144.

⁸⁴ Ten pat. P.145.

tiesiai einančio kelio plotis yra aštuonios pėdos, o posūkyje – šešiolika pėdų. Kita tos pačios lentelės norma leido kelio servituto turėtojui pervaziuoti sklypą bet kurioje pageidaujamoje vietoje, jei tarnaujančio sklypo savininkas neužtikrindavo tinkamos kelio būklės⁸⁵. Manome, jog tokių pareigų tarnaujančio sklypo savininkui nustatymas buvo susijęs su teritorine Romos struktūra, t.y. būta labai daug mažų sklypų, kuriais praktiškai buvo neįmanoma naudotis, neturint teisės tam tikrais atvejais pasinaudoti kaimyniniu sklypu⁸⁶. Dėl pasinaudojimo kaimyniniu sklypu dažnumo kiekvienas buvo įpareigotas rūpintis savuoju sklypu, kad būtų užtikrintas nepertraukiamas asmenų judėjimas.

LR CK 4.117 str. taip pat pateikia kelio servituto sampratą. Jei nenustatomas kelio plotis ir jo neįmanoma nustatyti, tuomet laikoma, kad kelio servitutas, suteikiantis teisę naudotis pėsčiųjų taku, turi būti vieno metro pločio, o suteikiantis teisę važiuoti transporto priemonėmis arba varyti galvijas – keturių metrų pločio (LR CK 4.118, 4.119, 4.120 str.). Skirtingai nei romėnų teisėje, kelio servituto turėtojo teisės yra žymiai labiau ribojamos: jei nenustatyta kelio vieta ir kryptis ir jos negalima nustatyti pagal jokių objektyvius kriterijus, tai kelio vietą ir kryptį turi teisę parinkti daikto savininkas (LR CK 4.121 str.), o jei tarnaujančiojo daikto būklė pablogėja tiek, kad nebegali atlikti tarnaujančiojo daikto funkcijų, baigiasi ir servitutas (LR CK 4.134). Nenumatyta jokių savavališkų servituto turėtojo veiksmų, kadangi šiuolaikinė teisė gina Konstitucijoje įtvirtintą nuosavybės teisės neliečiamumą.

Nors teisinis servituto reguliavimas senovės Romoje ir šiandien skiriasi, tačiau pati servituto samprata ir pagrindinės nuostatos siekia XII lentelių įstatymų laikus.

Romėnų teisė ėmėsi reguliuoti ir kaimynų tarpusavio santykius, kadangi tai buvo ir yra tokia visuomeninių santykių sritis, kurioje yra didesnė tikimybė atsirasti interesų priešpriešai. Štai VII-oje lentelėje randame normą, pagal kurią sklypo savininkas galėjo reikalauti nugėti kaimyniniame sklype augančias šakas, esančias didesniame nei 15 pėdų aukštyje. Taip pat suteikta teisė reikalauti, jog medis, kurį vėjas palenkė virš kaimyninio sklypo, būtų nukirstas.

Šiandien galiojantis LR CK nenumato augalų aukščio kaimyniniame sklype apribojimo, tačiau LR CK 4.42 str. 1 d. leidžia žemės sklypo savininkui nupjauti ir pasilikti sau kaimyniniame žemės sklype augančių augalų šaknis ir šakas, esančias jo žemės sklype, prieš tai įspėjęs kaimyninio žemės sklypo savininką ir nustatęs terminą jas pašalinti, bet per nustatytą terminą nesulaukęs jų pašalinimo.

Taigi įsitikinome, jog XII lentelių įstatymai turėjo svarų indėlį šiuolaikinės materialiosios civilinės teisės normų formavimuisi. Pateikti Lietuvos bei kitų Europos valstybių

⁸⁵ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.78.

⁸⁶ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. P.145.

civilinio reglamentavimo pavyzdžiai patvirtina hipotezę apie didžiulę XII lentelių įstatymų reikšmę šiuolaikinei kontinentinės teisės tradicijos šalių civilinei materialinei teisei.

2. 5. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės civilinės teisinės atsakomybės nuostatomis

Dalis šiuolaikinę civilinę teisinę atsakomybę reglamentuojančių civilinės teisės normų taip pat perimtos iš XII lentelių įstatymuose nustatytų taisyklių.

Kaip itin pažangus šiuolaikinėje civilinėje teisėje yra vertinamas neturtinės žalos atlyginimas. Jos pradmenis vėlgi randame XII lentelių įstatymuose. VIII-oje lentelėje užrašytas draudimas dainuoti ar sukurti blogo linkinčią dainą, kuria kitam padaroma skriauda ar negarbė. Už tokį nusižengimą, kuris, pagal bausmės pobūdį, šiandien būtų traktuojamas kaip nusikaltimas, XII lentelių įstatymuose numatyta mirties bausmė. Taip pat nustatyta, kad tas, kas kitam daro skriaudą, turi būti nubaustas pinigine bauda. Skriauda šiuo atveju gali būti traktuojama kaip lengvas asmens kūno neliečiamybės pažeidimo atvejis, sukeliantis ne nuolatinio pobūdžio neigiamų pasekmių, bet kuriuo būdavo viešai parodoma nepagarba ar net panieka nukentėjusiajam⁸⁷.

Pirmasis draudimas (dainuoti ar sukurti blogo linkinčią dainą), kaip manoma, tuo metu buvo skirtas gyvybės apsaugai, nes greičiausiai buvo susijęs su magiškais procedūromis, tačiau vėliau, interpretuojant XII lentelių įstatymų normas, tas draudimas tapo atsakomybės už viešą asmens šmeižimą išeities tašku⁸⁸. Tuo tarpu skriaudos, už kurią skiriama pinigine bauda, padarymas jau minimu laikotarpiu reiškė tą patį, ką ir šiuolaikinėje teisėje – garbės ir orumo pažeidimą.

Šių vertybių apsaugos svarbą šiandien įrodo jų įtvirtinimas tarptautinio lygio teisės aktuose, pvz., Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 str. draudžia kėsintis į kito asmens garbę ir orumą. LR Konstitucijos 21 str. 2 d. taip pat nustato, kad žmogaus orumą gina įstatymas. LR CK sukonkretina ir taipogi saugo asmenines neturtines teises ir vertybes, t.y. vardą, gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamybę, garbę, orumą ir t.t. (LR CK 1.114 str.) bei įstatymų numatytais atvejais nustato neturtinės žalos atlyginimą (LR CK 6.250 str.). Kitų valstybių civiliniai kodeksai irgi numato šių vertybių apsaugą, pvz., RF CK garbę ir orumą kaip saugomą vertybę įtvirtina 150 str., o neturtinės žalos atlyginimą 151 – 152 straipsniuose.

Kitas labai svarbus civilinės teisinės atsakomybės aspektas – tai atsakomybė be kaltės arba atsakomybė už kito asmens kaltę, kuri romėnų teisėje buvo vadinama noksaline

⁸⁷ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.94.

⁸⁸ Ten pat. P.93.

atsakomybe. Tokio pobūdžio atsakomybės pradmenis randame XII lentelių įstatymų VIII-oje, XII-oje lentelėse. Atsakomybė be kaltės kildavo keturkojo gyvulio savininkui, kuris, atlygindamas žalą, privalėjo arba atiduoti tą gyvulį nukentėjusiajam, arba pinigais atlyginti patirtus nuostolius. Atsakomybė už kito asmens kaltę kildavo dėl pavaldžių šeimos narių arba vergų padarytos žalos. Tokiu atveju šeimos tėvas arba vergo šeimininkas turėdavo nukentėjusiajam pinigais atlyginti patirtus nuostolius arba atiduoti kaltininką nukentėjusiajam.

Šiandieninėje teisėje atsakomybė be kaltės arba už kito asmens kaltę irgi plačiai taikoma, be kita ko numatyta ir kitokių nei romėnų teisėje jos atsiradimo pagrindų, pvz., atsakomybė už didesno pavojaus šaltinio sukeltą žalą (LR CK 6.270 str.), atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų (LR CK 6.271 str.). Vis dėlto didžioji dalis šiandien Lietuvos civilinėje teisėje galiojančių tokios atsakomybės pagrindų yra kilę iš XII lentelių įstatymų: tai atsakomybė už gyvūnų padarytą žalą (LR CK 6.267 str.), atsakomybė už savo veiksmų reikšmės suprasti negalinčio fizinio asmens padarytą žalą (LR CK 6.268 str.), atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą (LR CK 6.275 – 6.276 str.) ir t.t. Analogiškas reglamentavimas įtvirtintas ir kitose kontinentinės teisės tradicijos šalyse: atsakomybė už gyvūnų padarytą žalą, pvz., PR CK 1385 str., VFR CK 833 str., atsakomybė už priežiūroje esančių asmenų padarytą žalą, pvz., VFR CK 1833 str., RF CK 1073 – 1074 str. ir t.t.

Nors perimtų iš XII lentelių įstatymų civilinės teisės atsakomybės normų nėra itin daug, tačiau jų reikšmė šiuolaikinei Lietuvos ir kitų kontinentinės teisės sistemos šalių civilinės teisės atsakomybės reglamentavimui, matome, yra itin svari.

2. 4. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinio civilinio proceso teisės nuostatoms

Didžiausią įtaką romėnų teisė padarė šiuolaikinei civilinei tiesei ir, kaip matysime, ne tik materialinei, kurios normos įtvirtintos valstybių civiliniuose kodeksuose, bet ir proceso teisei, kurios normos įtvirtintos valstybių civilinio proceso kodeksuose.

Procesinės normos įtvirtintos jau I-oje iš dvylikos lentelių. Procesas prasidėdavo ieškovui šaukiant atsakovą į teismą ir suponuodavo atsakovo pareigą į jį atvykti. Atsakovui delsiant arba sprunkant, ieškovas galėjo imtis teisinių priemonių atsakovo atvesdinimui. Kita vertus, jei atsakovas negalėdavo atvykti dėl objektyvių priežasčių – amžiaus arba ligos, ieškovas turėdavo jam parūpinti kinkinį, t.y. pačią elementariausią transporto priemonę⁸⁹. Kitaip tariant, jau tuo metu buvo siekima užtikrinti abiejų šalių dalyvavimą, garantuojant jų teisę į tinkamą procesą.

⁸⁹ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.28.

Šiuolaikinio Lietuvos Respublikos civilinio proceso normos taip pat numato, jog procesas prasideda įstatymų nustatyta tvarka kreipiantis į teismą (LR CPK 5 str.). Nors Senovės Romoje atsakovo šaukimas atvykti į teismą buvo žodinis ir privataus pobūdžio, bet jis sukeldavo tokias pat kaip ir šiandien teisinės pasekmes, t.y. reikšdavo atsakovo pareigą atvykti į teismą⁹⁰. LR CPK 384 str. 2 d. ir 388 str. 3 d. taip pat numato galimybę atvesdinti atsakovą, je teismas pripažįsta jo neatvykimo priežastis nesvarbiomis. Šiuolaikinė civilinio proceso teisė nenumato transporto priemonės parūpinimo atsakovui, jei šis dėl objektyvių priežasčių negali atvykti į teismo posėdį, tačiau numatyti kiti būdai užtikrinti teisę į tinkamą procesą, pvz., LR CPK 186 str. 3 d. nurodyta, jog išimtiniais atvejais, šaliai ar trečiajam asmeniui dėl svarbių priežasčių negalint atvykti į teismą, teismas asmenį gali išklausti jo buvimo vietoje.

Vis dėlto XII lentelių įstatymais buvo numatyta ir galimybė tam tikrais atvejais atidėti bylos nagrinėjimą (II-oji lentelė). Priežastys galėjo būti dvi: mirtina liga arba tuo pačiu metu paskirtas laikas kitai bylai, teisėjo, arbitro ar atsakovo vedamai su svetimšaliu, spręsti⁹¹. Galiojančio LR CK 156 str. 1 d., 246 str. 1-2 d. ir kt. paprastai nelaiko ligos ta svarbia priežastimi, dėl kurios bylos nagrinėjimas turėtų būti atidedamas. Ši nuostata aiškinama taip: jeigu sirgdamas asmuo turėjo galimybių pasirūpinti atstovavimu byloje, tai jo neatvykimas neturėtų būti pagrindas atidėti bylos nagrinėjimą⁹².

Kita itin svarbi šiuolaikiniam civiliniam procesui nuostata, kilusi iš XII lentelių įstatymų, įtvirtina galimybę bylos šalims bet kurioje proceso stadijoje sudaryti taikos sutartį ir užbaigti ginčą taikiai. Galiojančio LR CPK 42 str. 1 d. ir 140 str. 3 d. irgi numato šalims tokią teisę, kurią lemia dispozityvumo principas, t.y. šalys laisvai disponuoja joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Taikos sutarties sudarymo galimybę numato ir kitų šalių civilinio proceso teisė, pvz., Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodekso⁹³ 473 str., Rusijos Federacijos civilinio proceso kodekso⁹⁴ (toliau – RF CPK) 173 str.

Sprendimo už akių instituto ištakos taip pat siekia XII lentelių įstatymų laikus. Tai vienintelė veiksminga tiek civilinio proceso mokslo, tiek praktikos sukurta kovos su šalies piktnaudžiavimu neatvykstant į teismo posėdį ir to lemiamu proceso vilkinimu priemonė⁹⁵. I-oje

⁹⁰ Vėlysis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. P.8.

⁹¹ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.37.

⁹² Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. P.83.

⁹³ Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas//http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/npcatext.htm#SECTIONIPROCEEDINGS; prisijungimo laikas: 2009 10 25.

⁹⁴ Rusijos Federacijos civilinio proceso kodeksas//<http://www.rg.ru/oficial/doc/codexes/GPK/138-fz.shtm>; prisijungimo laikas: 2009 10 25.

⁹⁵ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius, 2005. P.172.

lentelėje yra norma, nurodanti, jog po vidurdienio teisėjas ginčo objektą tepriteisia atvykusiojo naudai.

Galiojančio LR CPK 262 str. 2 d. taip pat suteikia teismui teisę priimti sprendimą už akių, kuomet neatvyksta į teismo posėdį viena iš šalių, esant tam tikroms LR CPK 285 str. numatytoms aplinkybėms. Sprendimo už akių institutas žinomas ir plačiai naudojamas ir kitų šalių civilinio proceso teisėje, pvz., RF CPK 167 str. 3 d. numato galimybę priimti sprendimą už akių, kuomet neatvykusi šalis buvo tinkamai informuota, o jos neatvykimo priežastys teismui nepaaiškintos arba paaiškintos, tačiau teismas pripažįsta jas nesvabiomis.

Dar viena su civiliniu procesu susijusi detalė – tai bylinėjimosi išlaidos (žyminis mokestis ir išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu), kurios dažniausiai priteisiamos iš bylą pralaimėjusios šalies (LR CPK 93 str.). Romėnų teisėje tokios išlaidos buvo įvardijamos kaip piniginis užstatas (*sacramentum*), kuris, šaliai pralaimėjus, iš pradžių atitekdavo šventyklai, o vėliau – valstybės iždui⁹⁶. XII lentelių įstatymų II-oje lentelėje nustatytas skirtingo dydžio *sacramentum*, priklausomai nuo ginčo sumos, jei tai būdavo turtinis ginčas. Jei ginčas būdavo neturtinis (dėl vergo laisvės), tuomet *sacramentum* dydis buvo fiksuotas ir sudarė 50 asų.

Tie patys žyminio mokesčio apskaičiavimo principai naudojami ir šiandien: turtiniuose ginčiuose žyminis mokestis priklauso nuo ieškinio sumos, o kituose ginčiuose jis yra fiksuoto dydžio (LR CPK 80 str.).

Bylos nagrinėjimas nesibaigia teismo sprendimo priėmimu. Pažeistos subjektinės teisės atkuriamos tada, kai atsakovas ieškovo naudai atlieka teismo sprendime nurodytus veiksmus: perduoda priteistą turtą, atlygina žalą, grąžina pinigus ir t.t.⁹⁷. XII lentelių įstatymai numatė laiką (30 dienų), per kurį atsakovas turėjo įvykdyti ieškovo reikalavimus arba sumokėti teismo priteistą sumą (III-oji lentelė). Jei atsakovas per 30 dienų neįvykdydavo ieškovo reikalavimo arba nesumokėdavo priteistos pinigų sumos, tuomet ieškovas galėdavo pradėti priverstinio vykdymo procesą.

Šiuolaikinė civilinio proceso teisė nustato bendrąjį 30 dienų terminą apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacine tvarka (LR CPK 307 str. 1 d.). Jei sprendimas neapskundžiamas, jis įsiteisėja ir yra privalomas vykdyti (LR CPK 279 str., 588 str.). Jei jis nevykdomas, pradedamos taikyti priverstinio teismo sprendimų vykdymo priemonės. Matome, jog jau XII lentelių įstatymų normomis buvo siekiama užtikrinti teismo sprendimų vykdymą, kad būtų garantuotas teismo valdžios realumas ir pažeistų subjektinių teisių atkūrimas.

Šiuolaikinė civilinio proceso teisė neišsivaizduojama be apeliacijos teisės, kurios užuomazgos aptinkamos jau XII lentelių įstatymuose. Apeliacija suteikia galimybę nepatenkintai

⁹⁶ Vėlysis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. P.9.

⁹⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. P.495.

teismo sprendimu šaliai dar kartą bandyti įrodyti savo tiesą, nes teismas, sprenddamas bylas, gali klysti. Kaip jau minėta šiame darbe, apeliacijos teisę patricijai turėjo nuo seniausių Romos istorijos laikų, o plebėjai ją gavo karaliaus Servijaus Tulijaus valdymo laikotarpiu - 576 - 532 m. pr. Kr. Ši teisė buvo tokia svarbi, jog ją norėta įtvirtinti rašytiniame teisės šaltinyje. Tai ir buvo padaryta: normoje, kurios vieta XII lentelių įstatymų tekste nėra tiksliai nustatyta, sakoma, jog dėl kiekvieno teismo sprendimo ar bausmės leidžiama apeliuoti į tautą. Teismo sprendimas tautos susirinkime persvarstomas dar vieną kartą ir jau didesniame rate asmenų, todėl sumažinama neteisingo sprendimo priėmimo tikimybė.

LR CPK XVI skyrius yra skirtas nustatyti taisykles bylų procesui apeliacinės instancijos teisme. Apeliacine tvarka bylą paprastai nagrinėja trijų teisėjų kolegija (LR CPK 304 str. 1 d.), kai tuo tarpu pirmosios instancijos teisme – paprastai vienas teisėjas. Galimybė analizuoti bylos faktus du kartus, t.y., kad juos analizuos ne vieną kartą ir ne vienas teisėjas, sumažina faktų nustatymo ir jų vertinimo klaidos tikimybę. Be to, egzistuoja ir viešasis interesas, kad visi teismo sprendimai būtų teisėti, o neteisėti būtų panaikinami tam, jog konkrečioje byloje būtų įgyvendinamas teisingumas ir užtikrinama darni teisės sistemos raida⁹⁸.

Taigi kai kurios XII lentelių įstatymų normos, reguliuojančios civilinį procesą, neprarado savo aktualumo iki šių dienų: tai ir šalių dispozicijos principo įgyvendinimas pareiškiant ieškinį, ir abiejų šalių dalyvavimo užtikrinimas reikalui esant atvesdinant atsakovą, ir bylos nagrinėjimo atidėjimas esant svarbioms priežastims, ir teismo sprendimo priėmimo už akių institutas, neleidžiantis vilkinti proceso, taip pat žyminio mokesčio apskaičiavimo principai bei galimybė pradėti priverstinį vykdymo procesą, turint tikslą atkurti pažeistus interesus.

2. 6. XII lentelių įstatymų reikšmė kai kurioms šiuolaikinės baudžiamosios teisės nuostatoms

Baudžiamoji teisė yra ta sritis, kuriai romėnų teisė, lygiant su civiline teise, padarė mažesnę įtaką. Vis dėlto negalime tos įtakos, kad ir mažesnės, paneigti.

Šiuolaikinei baudžiamajai teisei tin reikšmingos normos įtvirtintos VIII-oje lentelėje, kurioje baudžiamoji atsakomybė diferencijuojama pagal kaltininko amžių: „jei pilnametis, XII lentelių įstatymai įsakė bausti mirtimi pakariant <...>, nepilnametį liepta <...> nuplakdinti rykštėmis ir arba paskirti atlyginti žalos vertę, arba sumokėti dvigubo žalos dydžio baudą. Nepilnamečiui lengvesnė bausmė numatyta ir akivaizdžios vagystės atveju: „dėl sulaikytų akivaizdžiai vagiant *decemviri* nustatė, kad laisvieji būtų išplakti ir atiduoti tam, kuris buvo apvogtas <...>, vergai...kad būtų nuplakdinti rykštėmis ir nustumti nuo skardžio, bet

⁹⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. P.263-265.

nepilnamečiai jaunuoliai, pretoriaus nuožiūra, turėję būti nuplakdinti rykštėmis ir būtų atlyginta jų padaryta žala“. Nepilnamečiais Romoje buvo laikomi bernukai nuo septynerių iki keturiolikos metų ir mergaitės nuo septynerių iki dvylikos metų⁹⁹.

Galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹⁰⁰ (toliau – LR BK) XI skyrius yra skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams. LR BK 13 str. 1 d. nustato dvi amžiaus ribas, nuo kurių galima asmens baudžiamoji atsakomybė. Pirma – tai asmenys, kuriems iki nusikaltimo padarymo yra suėję 16 metų, antra – asmenys, kuriems iki nusikaltimo padarymo yra suėję 14 m. Įstatymų leidėjas, nustatydamas konkrečią amžiaus ribą, nuo kurios asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, atsižvelgia į žmogaus sąmoningumo lygį¹⁰¹. Teisingai pastebima, jog šiuolaikinis įstatymų leidėjas, kaip ir *decemviri*, taikydamas teisinę atsakomybę nepilnamečiams asmenims, visų pirma siekia ne kuo griežčiau įgyvendinti nubaudo bausmės tikslą, bet deda pastangas formuoti tinkamą nepilnamečio socialinę orientaciją, ugdyti pagarbą teisei ir teisėtumui¹⁰². Tai įrodo LR BK 80 str. nuostatos.

Kitas veiksnys, į kurį šiandien atsižvelgiama taikant baudžiamąją atsakomybę – tai kaltojo asmens kaltės forma. Kaltė apibrėžiama kaip asmens psichinis santykis su daroma pavojinga veika ir pasekmėmis¹⁰³. Kaltės formos nustatymas, ypač tais atvejais, kuomet nusikalstamos veikos panašios objektyviosios pusės požymiais, turi ypatingą reikšmę teisingai jas kvalifikuojant¹⁰⁴. Viena iš normų, esančių XII lentelių įstatymų VIII-oje lentelėje, nurodo, kad: <...>, kad būtų surištas ir nuplakdinus sudegintas ugnyje, jeigu taip padarė žinodamas ir suprasdamas, bet jei visai atsitiktinai, tai yra dėl nerūpestingumo, būdavo įsakyta atlyginti padarytą žalą arba, jeigu buvo nemokus, kad būtų švelniau nubaustas“. Kita norma, taipogi atskirianti tyčią nuo neatsargumo, sako, jog iečiai nuskriejus ne ten, kur buvo taikomasi, vietoje kaltininko paaukojamas avinas, tačiau slapstas ir sąmoningas nuganymas arba derliaus nupjovimas nakties metu, užtraukia kaltininkui mirties bausmę pakariant.

LR BK 14 str. taip pat išskiria dvi kaltės formas – tyčią ir neatsargumą. Šiuolaikinė teisė išstobulino tyčios ir neatsargumo sampratas, suskirstė kiekvieną iš jų rūšis¹⁰⁵, tačiau pradinis skirstymas į tyčią ir neatsargumą, peremtas asmens psichiniu santykiu su daroma pavojinga veika ir pasekmėmis, kilęs iš romėnų teisės.

Jau XII lentelių įstatymai žinojo bendrininkavimo padarant nusikalstamą veiką institutą. VIII-oje lentelėje numatyta bauda asmeniui už vogtų daiktų paėmimą ir slėpimą.

⁹⁹ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. P.92.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

¹⁰¹ Autorių kolektyvas. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius, 2001. P.186.

¹⁰² Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. P.13.

¹⁰³ Autorių kolektyvas. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. P.201.

¹⁰⁴ Ten pat. P.204.

¹⁰⁵ Žr. LR BK 15-16 str.

Vadinasi, baudžiamas buvo ne tik vagis, tačiau ir asmenys, padėję padaryti nusikaltimą ir jį nuslėpti¹⁰⁶.

Šiuolaikinė teisė bendrininkavimą apibūdina kaip tyčinį bendrą dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir nustatyto amžiaus asmenų dalyvavimą darant nusikalstamą veiką (LR BK 24 str.).

Be kita ko, manoma, jog minėtą normą papildantys, bet nuo konteksto atskirti žodžiai *lance et licio* (raiščiu ir dubeniu) galėjo reikšti ritualinio pobūdžio kratos atlikimo įtariamojo namuose būdą¹⁰⁷. LR BPK 145 str. taip pat įvardija kratą kaip vieną iš procesinių prievartos priemonių. Darant kratą priverstinai ištiriama, apieškoma patalpa, vietovė ar asmuo, siekiant surasti ir paimiti nusikalstamos veikos įrankius, nusikalstamu būdu įgytus daiktus bei vertybes, kitus nusikalstamai veikai tirti reikalingus daiktus, dokumentus ar objektus<...>¹⁰⁸.

Baudžiamojo proceso paskirtis, kaip tai įvardija LR BPK 1 str. 1 d., yra išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Šiam tikslui pasiekti, visi byloje dalyvaujantys asmenys privalo duoti teisingus, tiesą atitinkančius parodymus. Jau XII lentelių įstatymai numatė itin griežtą bausmę už melagingą liudijimą: „<...> tas, kuris, kaip įrodoma, davė melagingus parodymus, būdavo nustumiamas nuo Tarpėjos skardžio“ (VIII-oji lentelė).

Galiojančio LR BK 235 str. taip pat skirtas apibrėžti baudžiamąją atsakomybę už melagingus parodymus, išvadas, vertimą. Bausmė svyruoja nuo baudos iki laisvės atėmimo porai metų. Melagingų parodymų įtraukimas į nusikalstamų veikų sąrašą aiškiai parodo, kokią vertę baudžiamojoje byloje turi tiesa. Už tiesos slėpimą, kaip ir XII lentelių įstatymuose, numatyta labai griežta bausmė.

Lygiai taip pat griežčiausia bausmė – mirtimi - XII lentelių įstatymai numatė bausti tą, kuris kurstė priešą nusikalsti prieš romėnų tautą arba išdavė priešui pilietį (IX-oji lentelė). Jau romėnų teisė suprato tokios organizacinės struktūros kaip valstybė svarbą. Šiandieninis LR BK taip pat numato itin griežtą atsakomybę už nusikaltimus Lietuvos Respublikos nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai. Bausmės už juos reglamentuotos LR BK XVI-ame skyriuje. Numatomos bausmės taip pat yra labai griežtos, už tam tikros rūšies nusikaltimus kaip galima bausmė numatyta ir pati griežčiausia bausmė – laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Taigi XII lentelių įstatymų reikšmė šiuolaikinei civilinei, konstitucinei (kiek tai susiję su principais), baudžiamajai teisei yra itin sviri. XII lentelių įstatymai davė pradžią rašytinei

¹⁰⁶ Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. P.97.

¹⁰⁷ Ten pat. P.98.

¹⁰⁸ Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.

romėnų teisei ir tapo visos kontinentinės teisės sistemos šalių teisės pamatu. Savo universalumo dėka, XII lentelių įstatymų normos buvo tarsi atskaitos taškas iškiliausiems Romos teisininkams, kurie savo darbuose daugybę kartų citavo šio teisės šaltinio nuostatas. Vėliau jų pradėtą darbą viduramžiais pratęsė glosatoriai ir postglosatoriai, papildydami ir pritaikydami tas pačias teisės normas to meto teisinio reguliavimo aktualijoms. Galiausiai XI a. Vokietijos žemėse prasidėjo romėnų teisės renesansas, nes čia ji buvo paskelbta galiojančia teise. Pamažu Vokietijos praktiką perėmė ir kitos didžiosios Europos valstybės, romėnų teisė ir vėl buvo pritaikoma ten galiojantiems visuomeniniams santykiams. Šiandien romėnų teise remiasi visos kontinentinės teisės tradicijos šalys. Romėnų teisės institutų ir nuostatų galime rasti bemaž visose teisės šakose, o dar XII lentelių įstatymuose pradėję formuotis principai, šiandien turintys teisės pagrindų statusą, sutinkami daugumos Europos valstybių konstitucijose. Romėnų teisė, išsivysčiusi iš paprotinės teisės ir per šimtmečius perėjusi daugybę sudėtingų raidos etapų, tapo šiuolaikinės civilinės teisės pagrindu Europos valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje. Tai padaryti jai padėjo puiki juridinė technika ir jos universalumas bei lankstumas. Romėnų teisės reikšmė šiandien pasireiškia ne tik didžiule įtaka teisės raidai, tačiau ir bendram visos Europos kultūros vystymuisi¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Новицкий И. Б. Римское право. Москва, 2002. Р.14.

Išvados

1. XII lentelių įstatymų genezė neatsiejamai susijusi su dviejų visuomenės sluoksnių – patricijų ir plebėjų - tarpusavio konfliktu dėl politinių, socialinių, ekonominių teisių. Politinė nelygybė pasireiškė plebėjų sluoksnio eliminavimu iš valstybės valdymo, o socialinės bei ekonominės nelygybės apraiškos vyravo ypatingai svarbiose visuomeninio gyvenimo sferose – šeimos santykiuose bei teisėje į žemės nuosavybę.
2. Paprotinės teisės vyravimas bei rašytinės visiems prieinamos susipažinti teisės nebuvimas iki pasirodant XII lentelių įstatymams, sudarė palankias sąlygas patricijams piktnaudžiauti savo išskirtine teise interpretuoti paprotinės teisės normas ir tokiu būdu diskriminuoti plebėjų sluoksnio atstovus ginčo atveju taikant ir aiškinant paprotinę teisę jiems (patricijams) palankiu būdu.
3. XII lentelių įstatymai – seniausias rašytinis romėnų teisės šaltinis, žymintis patricijų ir plebėjų interesų priešpriešos pabaigą. Jame įtvirtintos bendro pobūdžio normos, reguliuojančios tas visuomeninių santykių sritis, kuriose buvo didžiausia tikimybė kilti ginčui. Šiuolaikinės valstybės išlaikė romėnų teisės tradiciją turėti aukščiausios teisinės galios rašytinį kodifikuotą teisės aktą - konstituciją, kuriame įtvirtintos bendro pobūdžio normos.
4. Graikų teisėkūros įtaka XII lentelių įstatymų turiniui yra tik epizodinė, vadinasi, nerandama jokių bendrų tendencijų, kurios leistų teigti, jog XII lentelių įstatymų tekstas nusižiūrėtas iš Graikijos polių teisės. Kita vertus, nėra nieko stebėtino, jog Roma „pasiskolino“ nedidelę dalį Graikijos teisėkūros, nes abi valstybės buvo kaimyninės.
5. Didžiausią įtaką XII lentelių įstatymai padarė šiuolaikinei civilinei teisei, nes pačiame XII lentelių įstatymų tekste gausu privatinės teisės normų, kurių praktinis pritaikymas labiausiai pasižymėjo būtent šioje srityje.
6. XII lentelių įstatymų normos – daugelio šiuolaikinės teisės principų pirmapradės. Dauguma šių principų, pvz., visų asmenų lygybė prieš įstatymą, sutarčių laisvė, nekaltumo prezumpcija ir kt. šiandien įtvirtinti tarptautiniuose teisės aktuose, taip pat aukščiausią teisinę galią turinčiuose nacionaliniuose valstybių teisės aktuose – konstitucijose.
7. XII lentelių įstatymų normose reikia ieškoti daugumos šiuolaikinėje civilinėje teisėje naudojamų teisės institutų ištakų, pvz., paveldėjimo, globos ir rūpybos, įgyjamosios senaties ir kt., taip pat kaip ir atskirų šeimos teisės, servituto teisinių santykių, pirkimo-pardavimo sutarčių ir kt. nuostatų, bei civilinę teisinę atsakomybę reglamentuojančių normų. Akivaizdu, jog romėnų teisė persismelkė bemaž į visas civilinės teisės normų

reguliuojamas sritis, o tai dar kartą įrodo, koks didelis yra romėnų teisės praktinis pritaikomumas bei indėlis į šiuolaikinę civilinę teisę.

8. Šiek tiek mažesnę, bet neabejotinai svarią reikšmę XII lentelių įstatymų normos turi šiuolaikinėms baudžiamosios teisės nuostatomis. Baudžiamosios atsakomybės diferencijavimas pagal kaltininko amžių, kaltės formos, nuo kurių priklauso skiriamos bausmės dydis, bendrininkavimo institutas, baudžiamoji atsakomybė už valstybinius nusikaltimus ir kt. – visa tai romėnų teisės nuopelnas.
9. XII lentelių įstatymų reikšmė šiuolaikinei Lietuvos, o tuo pačiu ir kitų kontinentinės teisės tradicijos valstybių teisei - neįkainojama. Praktiškai būtų neįmanoma aprėpti ir išanalizuoti visų teisės normų, kurių turinys bent iš dalies nulemtas romėnų teisėkūros – jų būtų tiesiog per daug. Romėnų teisė – šiuolaikinio Europos teisinio ir net kultūrinio pasaulio pamatas, todėl romėnų teisės disciplina aukštosiose mokyklose, rengiančiose kvalifikuotus teisės specialistus, turėtų būti dėstoma privaloma tvarka, nes nepažinus savosios teisinės sistemos ištakų, neįmanomas visapusiškas ir pilnavertis jos suvokimas.

Naudotos literatūros sąrašas

1. Teisės aktai

1. 1. Konstitucijos

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.
2. Ispanijos Karalystės Konstitucija (http://www.servat.unibe.ch/icl/sp00000_.html).
3. Lenkijos Respublikos Konstitucija
(<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>).
4. Prancūzijos Respublikos Konstitucija (<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>).
5. Rusijos Federacijos Konstitucija (<http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>).
6. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas
(<http://www.constitution.org/cons/germany.txt>).

1. 2. Kodeksai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2007.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2006.
5. Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf).
6. Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas
(http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/ncpcatext.htm#SECTIONIPROC EEDINGS).
7. Rusijos Federacijos civilinis kodeksas (<http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-001.htm>).
8. Rusijos Federacijos civilinio proceso kodeksas
(<http://www.rg.ru/oficial/doc/codexes/GPK/138-fz.shtm>).

9. Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas (http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#BGBengl_000P38).

1. 3. Įstatymai

1. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 17-649.

1. 4. Tarptautiniai teisės aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (<http://www3.lrs.lt/>).
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (<http://www3.lrs.lt/>).

2. Mokslinė literatūra

1. Antikos žodynas. Vilnius: Alma littera, 1998.
2. Autorių kolektyvas. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2001.
3. Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
4. Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
5. Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004.
6. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2001.
7. Dambrauskaitė A. Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „Impossibilium nulla obligatio est“ taikymas šiuolaikinėje teisėje. Jurisprudencija, 2009.
8. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005.
9. Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002.
10. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Vilnius: Justitia, 1999.
11. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
12. Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir jų komentaras. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2007.
13. Vėlyvis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys. Vilnius: Jurisprudencija, 2007.

14. Vėlyis S., Jonaitis M. XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. Vilnius: Jurisprudencija, 2008.
15. Burns A. R. The history of civilization. Money and monetary policy in early times. London: Routledge, 1996.
16. Cushing L.S. An introduction to the study of the Roman law. Boston, 1854.
17. Girard P. F. Romėnų teisė. Kaunas, 1931.
18. Grapel W. Sources of the Roman civil law an introduction to the Institutes of Justinian. Philadelphia, 1857.
19. Hadley J. Introduction to Roman law in twelve academical lectures. New York: D. Appleton and company, 1873.
20. Johnston D. Roman law in context. Cambridge, 1999.
21. Mousourakis G. The historical and institutional context of Roman law. (Laws of the nations series). Hampshire: Ashgate Publishing Limited, 2003.
22. Phillimore J.G. Introduction to the study and history of the Roman law. London, 1848.
23. Rollin C. The ancient history of Egyptians, Carthaginians, Assyrians, Babylonians, Medes and Persians, Macedonians and Grecians. T. 3. New York, 1857.
24. Skin P. Roman law in European history. Cambridge, 1999.
25. D. H. van Zyl. History and principles of roman private law. Durban: Butterworths, 1983.
26. Tamn D. Roman law and European legal history. Copenhagen, 1997.
27. Zimmermann R. The law of obligations – Roman foundations of the civilian tradition. Cambridge: Clarendon Paperbacks, 1995.
28. Антология мировой правовой мысли в пяти томах. Т.1. Москва: Мысль, 1999.
29. Памятники римского права: Законы XII таблиц, Институции Гая, Дигесты Юстиниана. Москва: Зерцало, 1997.
30. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов. Москва: Былина, 2002.
31. Новицкий И. Б. Римское право. Москва, 2002.
32. Покровский И. А. История римского права. Санкт Петербург, 1998.
33. Хвостов В. М. Система римского права. Москва, 1996.
34. Хуыз М. Х. Римское частное право. Москва, 1994.
35. Ильинский Н.И. История государства и права зарубежных стран: Курс лекций. Москва, 2003.
36. Кучма В.В. Государство и право древнего мира: Курс лекций по истории государства и права зарубежных стран. Волгоград: Офсет, 1998.

3. Teismų praktika

3. 1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika

1. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 3 d. nutartis c. b. *V. Svilainytė v. James Geddas Douglas*, Nr. 3K-3-377/2003.
2. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 30 d. nutartis c. b. *UAB „Baltijos žuvis“ v. G. P.*, Nr. 3K-3-561/2006.
3. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 28 d. nutartis c. b. *R. T. v. N. M.*, Nr. 3K-3-681/2006.
4. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartis c. b. *R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai“*, Nr. 3K-3-72/2007.
5. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 4 d. nutartis c. b. *M. T. ir UAB „Drevida“ v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3-K3-5/2009.

3. 2. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktika

1. LVAT teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 31 d. nutartis a. b. *Medžiotojų klubas „Sakalas“ v. Kupiškio rajono medžioklės plotų vienetų sudarymo ir jų ribų keitimo komisija*, Nr. P-415-228-07.

4. Internetinės nuorodos

1. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus] <http://www.lkz.lt>
2. Lietuvos Respublikos Seimas [interaktyvus] <http://www3.lrs.lt>
3. Lietuvos Aukščiausiasis teismas [interaktyvus] <http://www.lat.lt>
4. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas [interaktyvus] <http://www.lvat.lt>
5. Internetinė biblioteka [interaktyvus] <http://www.ancientlibrary.com/>

XII lentelių įstatymai: genezė ir reikšmė

Santrauka

Pagrindiniai šio darbo tikslai: pirma, išnagrinėti XII lentelių įstatymų genezę, kuri neatsiejamai susijusi su dviejų visuomenės sluoksnių - patricijų ir plebėjų – tarpusavio kova dėl politinių, socialinių, ekonominių teisių ir antra, atskleisti XII lentelių įstatymų reikšmę šiuolaikinei Lietuvos, o tuo pačiu ir kontinentinės teisės sistemos šalių teisei.

Darbas pradedamas analizuojant politines, socialines, ekonomines priežastis, dėl kurių prasidėjo patricijų ir plebėjų tarpusavio konfliktas. Toliau atskleidžiama, kaip atskirais istorijos etapais jis augo, kol galiausiai susiformavo poreikis parengti rašytinį teisės šaltinį, kuriame išdėstytos teisės normos būtų visiems prieinamos susipažinti ir vienodai saistytų visus Romos gyventojus. XII lentelių įstatymų genezės analizė baigiama aptariant daug diskusijų keliančią kaimyninės Graikijos polių teisės įtaką XII lentelių įstatymų genezei.

Antroji darbo dalis skirta nustatyti XII lentelių įstatymų reikšmę šiuolaikinei Lietuvos Respublikos civilinei, konstitucinei (kiek tai susiję su principais) ir baudžiamajai teisei. XII lentelių įstatymų normos lyginamos su šiandien galiojančiomis Lietuvos teisės normomis ir tokiu būdu nustatoma romėnų teisės įtaka bei reikšmė šiuolaikinei teisei.

Darbo pabaigoje daromos išvados dėl XII lentelių įstatymų genezės priežasčių, taip pat apibrėžiama XII lentelių įstatymų reikšmė šiuolaikinei Lietuvos, o tuo pačiu ir kontinentinės teisės tradicijos šalių teisei.

The Laws of the Twelve Tables: genesis and importance

Summary

The main purposes of the paper are: firstly, to analyse the genesis of The Twelve Tables, which is very closely related to the conflict between two social classes - patricians and plebeians - for their political, social, economic rights and secondly, to reveal the importance and impact of The Twelve Tables to the modern legal system of the Republic of Lithuania, as well as to the whole continental legal system.

The paper starts with analysing political, social and economic reasons, which caused the social struggle between patricians and plebeians. Next, it discloses the development of the conflict that finally led to a composition of a written source of law, which had to ensure the access to it and its general binding upon all romans. The evaluation of the genesis of The Twelve Tables is finished by discussing the influence of the greek law to the origin of the Twelve tables.

The second part of the paper determines the authority of The Twelve Tables to the modern civil, constitutional (what concerns principles) and criminal law of the Republic of Lithuania. The rules, which are laid down in The Twelve Tables are compared to the ones, which are determined in today's Lithuanian legal system and that is the way we measure the impact an importance of the Roman law to the modern law.

Conclusions are presented at the end of the paper. They summarise the reasons of the genesis of the Twelve Tables and define the significance of the Roman law to the legal system of the Republic of Lithuania as well as to the other countries of continental legal system.